

INSTITUTIONEN FÖR KULTURVÅRD

RÄTTSFALL OCH ANTIKVARISK PRAXIS VID HANTERING AV DET KYRKLIGA KULTURARVET

En redogörelse om tillämpningen av Kulturmiljölagens
fjärde kapitel

Johanna Grönlund

Uppsats för avläggande av filosofie kandidatexamen med huvudområdet kulturvård med inriktning
mot bebyggelseantikvarisk verksamhet

2023, 180 hp

Grundnivå

2023:16

RÄTTSFALL OCH ANTIKVARISK PRAXIS VID HANTERING AV DET KYRKLIGA KULTURARVET

En redogörelse om tillämpningen av Kulturmiljölagens fjärde kapitel

Johanna Grönlund

Handledare: Ola Wetterberg

Examensarbete 15 hp
Bebyggelseantikvariskt program, 180 hp

UNIVERSITY OF GOTHENBURG
Department of Conservation
P.O. Box 130
SE-405 30 Göteborg, Sweden

<http://www.conservation.gu.se>
Fax +46 31 786 4703
Tel +46 31 786 0000

Program in Integrated Conservation of Built Environments
Graduating thesis, BA/Sc, 2023

By: Johanna Grönlund
Mentor: Ola Wetterberg

Legal cases and heritage management of ecclesiastical heritage

ABSTRACT

This thesis aims to explain the contentions and outcomes of legal cases that aspire to changes within a church. Moreover, how these can affect the heritage management of churches. To achieve this, the work is based on a study of several legal cases, literature, and interviews. These legal cases are linked to the fourth chapter of Kulturmiljölagen (SFS 1988:950). A Swedish law which purpose is to protect the built heritage.

The study shows how legal cases are based upon a principle that weighs public and private interests. The public interest aims to protect the heritage values of the church, whilst the private aspire to make changes that meets contemporary needs. The interest that carries the most weight is favoured.

The outcome of the legal cases helps interpret how the law is supposed to be used. Through interviewing heritage officers, the study found that the effect these cases had on the management of the ecclesiastical heritage varied. Cases that had gone to the highest court had a higher effect than ones that did not. Some cases show a more liberal interpretation on the law, which allows for bigger changes within the church.

Title in original language: Rättsfall och antikvarisk praxis vid hantering av det kyrkliga kulturarvet

Language of text: Swedish

Number of pages: 61

Keywords: rättsfall, kyrkor, inredning, kulturmiljölagen, interiör

ISSN 1101-3303
2023:16

Förord

Först vill jag ta och tacka min fantastiska familj som stöttat mig igenom utbildningen. Utan er som mina personliga supportrar hade jag aldrig skrivit färdigt denna uppsats. Speciellt tack till min pappa Anders Orrstjerdt och min bror Fredrik Grönlund som troligen har korrekturläst uppsatsen fler gånger än vad de kan minnas. Min uppsats blev mer tydlig med er hjälp. Vidare vill jag tacka mina klasskamrater, som trots distansstudier höll ihop gruppdynamiken och gjorde våra få träffar till minnen för livet.

Jag vill även tacka min handledare Ola Wetterberg givit mig goda råd och tips igenom hela skrivandet av denna uppsats. Utan honom hade uppsatsen inte funnits.

Luleå, den 22 maj 2023

Johanna Grönlund

Innehållsförteckning

1. INLEDNING.....	13
1.1 BAKGRUND	13
1.2 PROBLEMFÖRMULERING.....	14
1.3 SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR.....	15
1.4 TIDIGARE FORSKNING	15
1.4.1 <i>Relationen mellan kulturarv och användning</i>	15
1.4.2 <i>Juridisk och antikvarisk praxis samt samspelet mellan dessa</i>	16
1.4.3 <i>Kunskapsluckan</i>	17
1.5 TEORETISK REFERENSRAM	18
1.5.1 <i>Kulturvård och antikvarisk praxis</i>	18
1.5.2 <i>Värde och omvärderingsprocess</i>	19
1.5.3 <i>Lagstiftningens principer och den rättsliga processen</i>	20
1.6 BEGREPP	21
1.7 METOD OCH MATERIAL.....	21
1.7.1 <i>Källmaterial och källkritik</i>	22
1.7.2 <i>Sökstrategi för litteratur och rättsfall:</i>	23
1.7.3 <i>Avgränsningar</i>	23
1.8 DISPOSITION.....	24
2 ÖVERSIKT: DET RÄTTSLIGA SYSTEMET	25
2.1 KYRKLIG ANTIKVARISK ERSÄTTNING	25
2.2 KULTURMILJÖLAGEN	25
2.3 AKTÖRER	26
2.3.1 <i>Länsstyrelsen</i>	26
2.3.2 <i>Riksantikvarieämbetet</i>	26
2.3.3 <i>Svenska kyrkan</i>	27
2.4 ALLMÄNNA OCH ENSKILDA INTRESSEN SAMT PROPORTIONALITETSPRINCIPEN	27
2.4.1 <i>Enskilt intresse ändrar form</i>	28
2.5 DEN RÄTTSLIGA PROCESSEN.....	28
2.5.1 <i>Prejudicerande domar</i>	28
3 RÄTTSFALLENS UTFALL OCH PÅVERKAN	29
3.1 SAMMANSTÄLLNING AV RÄTTSFALL	29
3.2 ÅTERKOMMANDE OCH VÄGLEDANDE ARGUMENT	31
3.2.1 <i>Argument som hävdar det allmänna intresset</i>	31
3.2.2 <i>Argument som hävdar det enskilda intresset</i>	32
3.3 TILLÄMPNING AV RÄTTSFALL I ANTIKVARISK PRAXIS	34

3.3.1	<i>Rättsfall, vägledande och prejudicerande inom antikvarisk praxis?</i>	34
3.3.2	<i>Kommentarer från en bebyggelseantikvarie</i>	34
3.3.3	<i>Skydd för sålda kyrkor</i>	35
3.3.4	<i>Erfarenheter och slutsatser efter rivning</i>	35
4	TVÅ FALLSTUDIER	37
4.1	RÄTTSFALL 1: VIKSTA KYRKA: NEDMONTERING AV LÄKTARE	37
4.1.1	<i>Beslut och motivering från Länsrätten i Uppsala län</i>	37
4.1.2	<i>Beslut och motivering i Stockholms kammarrätt</i>	38
4.1.3	<i>Beslut och motivering från Regeringsrätten - avslutande beslut</i>	38
4.2	RÄTTSFALL 2: CAROLI KYRKA – ÄNDRINGAR I KYRKAN INTERIÖR	40
4.2.1	<i>Länsstyrelsens beslut och motivering:</i>	41
4.2.2	<i>Förvaltningsrätten</i>	41
4.2.3	<i>Kammarrätten</i>	43
4.2.4	<i>Kammarrättens beslut och motivering</i>	44
4.3.	ÅTERKOMMANDE OCH VÄGLEDANDE ARGUMENT	44
4.3.1.	<i>Viksta kyrka</i>	44
4.3.2.	<i>Caroli Kyrka</i>	45
4.4	TILLÄMPNING AV RÄTTSFALL I ANTIKVARISK PRAXIS	46
4.4.1	<i>Viksta kyrka</i>	46
4.4.2	<i>Caroli kyrka</i>	47
5.	RESULTAT	49
5.1	BESLUT OCH GRUND	49
5.2.	ARGUMENT	49
5.3.	VÄGLEDANDE OCH PREJUDICERANDE	50
5.4.	RÄTTSFALLENS PÅVERKAN	50
6.	DISKUSSION OCH SLUTSATSER	52
6.1	DISKUSSION	52
6.1.1	<i>Framtida studier</i>	53
6.2.	SLUTSATSER	54
7	SAMMANFATTNING	55
8	REFERENSLISTA	57
8.1	TRYCKTA KÄLLOR OCH LITTERATUR	57
8.1.1	<i>Lagar</i>	60
8.2	RÄTTSFALL:	60
8.3	FIGURFÖRTECKNING	61

1. Inledning

Med denna uppsats avslutas tre års studier på bebyggelseantikvariskt program vid Göteborgs universitet. Uppsatsen omfattar 15 högskolepoäng och är skriven under våren 2023.

1.1 Bakgrund

Kyrkan har historiskt sett varit en central punkt för det svenska samhället. Detta har medfört att Svenska kyrkans kyrkomiljöer idag är en väsentlig del av Sveriges kulturarv (Riksantikvarieämbetet, 2017a). De innehåller inte bara materiella kulturarv i form av byggnader, inventarier och platser, utan även ett immateriellt kulturarv i tradition, sång och religiös praxis. Kyrkan är inte endast ett historiskt kulturarv, utan även ett aktuellt kulturarv i bruk och förändring (Svenska kyrkan, 2014).

Risken finns att de kulturhistoriska värdena förbises och försvinner större i takt med att Svenska kyrkan får ett minskande medlemsantal. Den ständigt minskande budgeten medför att kyrkor riskerar övertalighet. Sveriges inställning är att så långt som möjligt bevara byggnaden för kyrklig verksamhet. Detta medför att ändringar i kyrkorummen blir alltmer vanliga för att dra till sig fler besökare och riskerar därmed att det kulturhistoriska värdet minskar (Sjöström, 2008).

Genom historien har förändringar hanterats på olika sätt och bevarandeideologin har varierat. Före 1900-talet var kulturarvet ett mindre omdiskuterat fält. Under 1800-talet omgestaltades många kyrkorum i restaureringar på ett kraftfullt sätt. Det var vanligt att gamla kalkmålningar täcktes över och att stora delar av den äldre inredningen togs bort. Denna radikala ändring av kyrkorna fortsatte, men förändrades under 1800-talets slut då kyrkorna genomförde en anpassning till det protestantiska samhället. Kyrkorummet skulle vara modernt och komfortabelt samtidigt som äldre detaljer som målningar och ett mörkare kyrkorum återställdes (Gustavsson, 2013).

Gustavsson (2013) beskriver kyrkorestaureringarnas utveckling under 1900-talet. 1900-talets början och mitt präglas av upprustning av kyrkan med exempelvis nya värmesystem och moderna faciliteter. Begreppet *äkthet* uppmärksammas som ett centralt begrepp. Alla tidslager skulle vara synliga, samtidigt som en estetiskt tilltalande framställning gavs vikt. Dessa tidslager är dock svårt åtskiljbara för dagens gemeneman. Vid författandet av ICOMOS Venedigdokument (1964) formuleras tydligare riktlinjer i hur kulturarv ska hanteras. Chartersen uppmärksammar att alla värden ska tas i beaktande. Tidslager ska visas tydligt i rekonstruktioner och restaureringar. Restaureringarna ska belysa dessa samtidigt som de tar helheten i beaktande. Gustavsson (2013) visar hur dessa principer tillämpas vid kyrkorestaureringar under 1960-talet med exempelvis större kontraster mellan nytt och

gammalt. 1970-talet präglas av en ifrågasättande attityd till tidigare insatser. Kyrkorestaureringarna fokuserar då ofta på att konservera det befintliga, i stället för de tidigare årtiondens mera drastiska ändringar. Fokus lades på att bevara helheter där 1960-talet främst hade bevarat specifika, enstaka detaljer.

Med den historiska bakgrunden i åtanke och i ljuset av Svenska kyrkans minskande medel finns utrymme för att undersöka hur det kyrkliga kulturarvet omhändertas i relation till dess användande. I och med kyrkans minskande roll som samhällets nav ställs frågor om hur detta kulturarv administreras och omhändertas. Dessa frågor ligger till grund för denna text.

1.2 Problemformulering

Svenska kyrkans kyrkobyggnader tillmäts en mängd kulturhistoriska värden som är starkt skyddade av lagen. Skyddet för det kyrkliga kulturarvet återfinns främst i Kulturmiljölagen (Riksantikvarieämbetet, 2017a).

Samtidigt som byggnaderna är skyddade är de fortfarande i bruk. Detta kan skapa konflikter mellan bevarande och användning. För att säkerställa att de kulturhistoriska aspekterna beaktas kräver lagen antikvariskt medverkande vid nya tillägg i kyrkan (Riksantikvarieämbetet, 2015a). Antikvarien vid länsstyrelsen ska, utifrån sin expertis och den lagstiftning som finns, se till att kulturvärdena behålls.

Kulturmiljölagen är allmänt hållen och lämnar utrymme för tolkningar och kan implementeras på ett flertal sätt (Riksantikvarieämbetet, 2015a). Olika tolkningar av allmänna och enskilda intressen och kyrkornas användningsmöjligheter (Högsta förvaltningsdomstolen 2020 ref 6, dom 2020-02-25), har resulterat i rättstvister om hur kulturvärdet ska omhändertas och hur lagstiftningen ska tolkas.

Det saknas studier som utifrån rättsfall kopplade till Kulturmiljölagens fjärde kapitel visar på vilka juridiska argument och beslut som uppmärksammas i de olika rättsfallen och hur dessa påverkar antikvarisk verksamhet vid ändringar i kyrkointeriörer.

1.3 Syfte och frågeställningar

Syftet med denna uppsats är redogöra för argument och beslut i rättsfall kopplade till Kulturmiljölagens fjärde kapitel och hur dessa rättsfall påverkar antikvarisk verksamhet vid ändringar i kyrkointeriörer.

Studien utgår ifrån följande frågeställningar:

- Vilka beslut och på vilken grund fattas beslut i de olika rättsliga prövningarna?
- Vilka argument för och emot de åtgärder som behandlas återfinns de olika rättsfallen?
- Vilka beslut är prejudicerande och vägledande?
- Hur påverkas antikvarisk praxis av rättsfallen?

1.4 Tidigare forskning

Avsnittet ämnar sig till att belysa tidigare forskning och belysa den kunskapslucka som denna uppsats menar att fylla. Avsnittet är indelat i underrubrikerna *Relationen mellan kulturarv och användning, juridisk och antikvarisk praxis* och *kunskapsluckan*. Den första underrubriken är ämnad för att bilda en mer övergripande bild utav ämnet.

1.4.1 Relationen mellan kulturarv och användning

Under senare år har mycket skrivits om hur kyrkorummet kan anpassas för att fylla flera funktioner. Sådan forskning om anpassning av kyrkor kan ge ökad förståelse för antikvariens arbete vid överväganden mellan kulturarv och användning. Den kan också användas för att utveckla antikvarisk praxis inom kyrklig verksamhet. Coomans m.fl. (2012) visar i boken *Loci Sacri* hur anpassning av kyrkorum är ett internationellt fenomen. Boken baseras på ett forskningsprojekt från Leuven University. Författarna analyserar i avsnittet *Reusing*, hur ändringar i kyrkor påverkar det kyrkliga kulturarvet och de immateriella religiösa egenskaperna som samhället knyter till kyrkan. Avsnittet uppmärksammar att nya användningssätt av religiösa byggnader kan vara nödvändigt och att ändring av dessa historiskt sett har varit avgörande för deras bevarande.

I Sjöström (2007) analyseras internationella och nationella perspektiv av anpassningar i kyrkobyggnader där syftet har varit att undvika rivning och övertalighet. Sjöström uppmärksammar att ändringarna i Sverige är mindre radikala än i andra europeiska länder. I Sverige anses kyrkobyggnadernas användning för religiösa syften vara en viktig aspekt av deras värden, och nya användningsområden bör vara en sista utväg. Författaren visar hur nyare och yngre kyrkor tål större ändringar än exempelvis medeltida kyrkobyggnader. Som avslutande del i artikeln redogör Sjöström för återbruk av kyrkor som fått nya användningsområden och exemplifierar med tre kyrkor som står inför eller har nya fått syften.

Förutom ovanstående forskning finns ett antal kandidatuppsatser i ämnet. Fjordhult (2017) analyserar, med hjälp av två fallstudier, hur ändringar av kyrkorummet mottas ifrån personal i respektive kyrka. Båda fallstudierna visar att ändringarna gör kyrkorummet mer tillmötesgående. Tilläggen anses som dagens bidrag till historien och en vidare utveckling av kyrkan, samtidigt som andra upplever ändringarna som för stora och svåra att acceptera.

Vidare undersöker Leo (2010) i sin kandidatuppsats *Kyrkorestaurering* användningsmöjlighetsrestaureringar i kyrkorummet, med exempel ifrån St. Johanneskyrkan, Göteborg. Studien visar att stora delar av det kyrkliga kulturarvet sitter i materiella ting, men att kulturarvet inte har något värde om det inte kan användas. Detta bildar ett balanserande mellan användningsmöjligheter och bevarande som på så sätt skapar ett levande kulturarv med en fortsatt utveckling.

Även större forskningsinsatser i ämnet har skett i Sverige. Hillström m.fl. (2017) genomförde ett forskningsprojekt som resulterade i publikationen *Alla dessa kyrkor*. Boken belyser, med olika perspektiv, kyrkomiljöernas framtida bevarande. Det inledande avsnittet, *Utblickar mot Europa*, belyser kyrkan som kulturarv i andra europeiska länder där samma problematik om övertalighet och tillhandahållning finns, medan avsnittet *Kyrkobyggnader i förändring* fokuserar på olika fallstudier där kyrkor genomfört förändring.

1.4.2 Juridisk och antikvarisk praxis samt samspelet mellan dessa

Ändringar i kyrkor och olika syn på värdering är således två delar som en antikvarie hanterar vid kyrkorestaureringar. Här nedan relateras några studier om den verksamhetens praxis som är relevant för denna uppsats.

Gustavssons avhandling (2013) visar på hur kulturarvsfrågor hanterats med exempel från kyrkorestaureringar av medeltida kyrkor i Uppland under 1900-talet. Från tider där främst estetik ansågs som viktiga inslag, till vikten av att belysa olika ålderslager och konserveringsfrågor. Avhandlingen ger en insikt om antikvariens roll under historien och hur besluten runt kulturarvsfrågor har hanterats.

Antikvarisk praxis diskuteras vidare i Maria Nyströms avhandling *Managing Ecclesiastical Heritage* (2021) där bland annat ansvar, uppfattning av kyrkligt kulturarv från statliga institutioner och olika inriktningar på bevaring analyseras. Författaren använder sig av två fall- och litteraturstudier när hon analyserar komplexiteten av handhavandet av det kyrkliga kulturarvet. Hon beskriver bland annat hur verksamheten anpassas till situationen och hur arbetet sker tvärvetenskapligt med flertalet aktörer. Stiftsantikvariens roll och arbetsansvar inom Svenska kyrkan uppmärksammas även.

Självfallet arbetar inte antikvarien utan en juridisk grund. Tydliga riktlinjer finns kring hur agerande bör ske, där det kyrkliga kulturarvet i stor utsträckning förlitar sig på Kulturmiljölagen. Bexhed (2017) undersöker i artikeln *Kulturmiljölagen i rättspraxis* Kulturmiljölagens alla kapitel utifrån Högsta förvaltningsdomstols- och kammarrättsfall. Författaren belyser att balansgången som sker mellan användande av kyrkan och bevarandet av kulturarvet även är svårhanterligt i en juridisk synpunkt. Artikeln kontextualiserar uppsatsämnet genom att öka förståelsen kring hur lagstiftningen tolkas.

Riksantikvarieämbetet (2015a) har publicerat rapporten *Översyn av regelverket om de kyrkliga kulturminnena* med syftet att dokumentera hur Kulturmiljölagens fjärde kapitel tillämpas samt utvärdera och ge förslag kring revidering av lagtext. Resultatet av utvärderingen visar på svårigheterna med att tolka lagtexten och att otydligheter finns i lagtexten som kan skada det kyrkliga kulturminnet. Vidare belyser utredningen att det finns flera tolkningar på vilka åtgärder som anses falla under vanligt underhåll och när tillståndsprövning (där länsstyrelsen oftast ställer krav på antikvarisk kompetens) bör tillsättas.

Slutligen har Henrik Lindblad (2023) i sin avhandling *Kyrkliga kulturarv i en ny tid* analyserat synen på det kyrkliga kulturarvet och hur denna har förändrats under tid. Med hjälp av fältstudier och en omfattande litteraturstudie diskuterar författaren bland annat hur övertaliga kyrkors värden och användning kan påverkas av Kulturmiljölagen. Avhandlingen skildrar således den komplexa värld och de tolkningsbara lagrummen som antikvarien arbetar i.

1.4.3 Kunskapsluckan

Frågan om antikvariens roll vid kyrkorestaureringar och ändringar i dess interiör tycks vara ett omdiskuterat fält, vilket tydligt framkommer i avsnittet 1.4.1. *Relationen mellan kulturarv och användning*. Tidigare forskning har funnit att rättsfall och praxis kring den antikvariska verksamheten har varit bristfälligt utforskade. Vid sökningar efter litteratur om antikvariens arbetssätt har sökresultatet givit begränsade resultat och det antikvariska samt rättsliga perspektivet i dessa är sällan huvudfokus. Gustafssons avhandling (2013) är ett exempel där fokus i avhandlingen ligger på arkitektur och det estetiska, medan det antikvariska arbetet betraktas som sekundärt. Nyströms avhandling (2021) är en av de källorna som närmast tangerar ämnet, men fokuserar främst på ett övergripande perspektiv om hur det kyrkliga kulturarvet uppfattas i stället för på rättspraxis. Både Bexhed (2017) och Riksantikvarieämbetet (2015a) uppmärksammar det kyrkliga kulturarvets relation till Kulturmiljölagen. Kunskapsluckan ligger därmed i forskning om hur antikvarisk praxis påverkas av rättsfall samt vilka argument och åtgärder som uppmärksammas i dessa. Denna kunskapslucka är utgångspunkten för denna studie.

1.5 Teoretisk referensram

Den teoretiska referensramen visar vilket förhållningssätt som uppsatsen baseras på. Studien grundar sig i begrepp såsom *kulturvård*, *kulturarv* samt *värde och omvärderingsprocess*. Förutom detta är en grundläggande förståelse i juridisk praxis en ytterligare del av uppsatsens teoretiska referensram.

1.5.1 Kulturvård och antikvarisk praxis

En av orsakerna till att det uppstår konflikter kring vilka åtgärder som skall tillåtas i kyrkorna är att de värderas på olika sätt. En författare som skrivit om hur olika tolkningar uppstår och kan förstås är Salvador Muñoz-Viñas (2005). Han konstaterar att kulturvården inkluderar ett brett fält av olika aktörer (s. 11) och innefattar såväl materiella som immateriella egenskaper (s. 30). Muñoz-Viñas menar att dagens synsätt inom kulturvården (i engelskt original conservation) är att bibehålla integritet på objekt som har viktiga egenskaper och betydelser för exempelvis samhällen och grupper av individer (s. 57). Bevarandevärda egenskaper kan innefatta objektets grundsyfte, funktionen, material, specifika och särpräglade detaljer samt objektets syfte och funktion (s. 66). Ändringar i byggnader kan komma att påverka en stor grupp människor och ska därför utföras med respekt till dessa personer (s. 151). En inriktning i kulturvårdsteorin fokuserar på att analysera objektets värde. För att säkerställa objektets värde måste en analys genomföras. Denna ska uppmärksamma objektets olika värden för att sedan hitta en lämplig kompromissande lösning. Användning av föremålet är självfallet viktigt, men kan bidra till att föremålet tappar delar av dess historiska prägel (s.179–181).

Muñoz-Viñas (2005) menar därefter att specialister och lekmän bör samverka och kommunicera vid hantering av äldre föremål. Lekmän hjälper således experten att uppmärksamma immateriella aspekter och värden (s. 157–167). Vidare poängterar författaren att det är viktigt att experten uppmärksammar objektets alla värden innan åtgärd tas (s. 204). I relation till de studerade rättsfallen är det intressant att se hur olika ståndpunkter vägs. Det är även med Muñoz-Viñas utgångspunkt intressant att se när och hur antikvarien gör sagda sammanvägning. Det vill säga vilka aspekter anser antikvarien skall bedömas i en värdering av kulturhistoriska byggnader och föremål? Sker det i samband med rättstillämpningen eller redan vid bedömning?

1.5.2 Värde och omvärderingsprocess

Muñoz-Viñas (2005) ovan anförda tolkning av kulturvård är även en värderingsteori som är viktig för att skapa förståelse om hur det kyrkliga kulturarvet hanteras. Både materiella och immateriella värden är viktiga vid diskussioner kring kulturarv. Riksantikvarieämbetet (2017b) definierar kulturarv med följande formulering:

Kulturarv avser alla materiella och immateriella uttryck (spår, lämningar, föremål, konstruktioner, miljöer, system, strukturer, verksamheter, traditioner, namnskick, kunskaper etc.) för mänsklig påverkan. Oavsett om det skrivs i obestämd eller bestämd form – kulturarv eller kulturarvet – innefattar det en mångfald av kulturarv. (Riksantikvarieämbetet, 2017b).

Att bestämma vad som är av värde är en komplicerad process. Under åren har flera modeller skapats för att underlätta hanteringen av värde. Riksantikvarieämbetet (2015b.) satte upp riktlinjer som de menar är universella och ska kunna anammas i alla fält inom kulturvården. I plattformen förklaras aspekter som ofta är sammankopplade med kulturarvsarbetet. Dessa är kulturhistoriska-, estetiska-, sociala-, ekologiska- och ekonomiska aspekter. Specifikt uppmärksammas värdebegreppen *kulturhistoriskt värde* och *kulturvärde*. Kulturhistoriskt värde förklaras som ” [...] de möjligheter materiella och immateriella företeelser kan ge vad gäller att inhämta och förmedla kunskaper om och förståelse av olika skeenden och sammanhang – samt därigenom människors livsvillkor i skilda tider, inklusive de förhållanden som råder idag” (Riksantikvarieämbetet, 2015b s. 18). Kulturvärde är däremot ett mer övergripande begrepp och syftar till att förklara värden som flera aspekter; kulturhistoriska, sociala och estetiska. Riksantikvarieämbetet anser vidare att exempelvis estetiska och sociala aspekter inte är en del av den kulturhistoriska värderingen.

Enligt Riksantikvarieämbetets (2015b) plattform initieras värderingsprocessen med en historisk bakgrund som ska uppmärksamma objektets historia. Därefter delas värderingen in i tre olika kategorier:

1. *Möjligheter till kunskap och förståelse*
2. *Kulturhistorisk helhet*
3. *Kulturhistorisk relevans*

Riksantikvarieämbetet menar att den första kategorin innefattar de delar av bebyggelsen som kan ge förståelse om objektet ur ett kulturhistoriskt perspektiv. Den andra kategorin syftar till att förklara egenskaper som belyser kortare tidsperioder eller längre förlopp (exempelvis utveckling av samhället). Den sista kategorin belyser karakteristiska egenskaper som visar på utveckling eller är betydelsevärd för samhällets kulturhistoriska utveckling. Kategorin kan tillämpas från ett lokalt, ända upp till ett internationellt perspektiv.

Smith (2006) har däremot en annan syn på värdering och menar att det är viktigt att poängtera att materiella kulturarv hade varit helt utan värde om det inte fanns underliggande immateriella värderingar. Hon tar exempel från Stonehenge där hon visar att stenarna i sig inte har ett eget värde, utan att det är dagens samhälle som har gjort det till en stark symbolisk plats.

Med en sådan bred tolkning av värde behöver kulturvård inte enbart syfta på att frysa tiden för att bevara det gamla. Smith (2006, s. 4) visar att utvecklingen av kulturarven också är nödvändiga. Författaren menar att kulturvård delvis handlar om att bevara, men att förändring också är nödvändigt i samhälle som hela tiden förnyas. Kulturarvet kan ge människor en känsla av tillhörighet, likväl som en förståelse av historisk mening och sammanhang.

Med dessa spänningsförhållanden mellan olika värderingar i åtanke anser Muñoz-Viñas (2005, s. 57) på liknande sätt som Smith att föremålets aktuella funktioner är viktigare att bevara än dess originalfunktion, men att denna bör bevaras om den fortfarande har relevans för dagens samhälle (Muñoz-Viñas, 2005, s. 58–59).

1.5.3 Lagstiftningens principer och den rättsliga processen

För att tolka utfallet av de studerade fallen behöver vi en grundläggande förståelse för det juridiska systemet och den lagstiftning som inkluderar det kyrkliga kulturarvet. Det kyrkliga kulturarvet skyddas främst av Kulturmiljölagen (SFS 1988:950). Åtgärder i kyrkor regleras även av ett större nät av lagar som bland annat inkluderar PBL:s allmänna krav på byggnader liksom dess krav på varsamhet (SFS 2010:900, 8 kap 17§) och förbud mot förvanskning (SFS 2010:900, 8 kap 13§).

Vid tillståndsgivning och rättslig prövning skall det dessutom göras avvägning mellan det allmänna intresset och det enskilda. Lagstiftningens skydd och det enskilda församlingens behov av förändring ställs emot varandra. Hur detta går till förklaras närmare under avsnitt *2.4 Allmänna och enskilda intressen samt Proportionalitetsprincipen.*

1.6 Begrepp

Avsnittet ämnar till att förklara vissa begrepp som återkommer i uppsatsen.

Antikvarisk praxis:	I uppsatsen syftar begreppet till att förklara det vedertagna förhållningssätt som antikvarien omfattas av.
Övertalighet:	Ett begrepp som förklarar hur innehavet är större än behovet (Svenska Akademiens ordböcker, 2021).
PBL:	Förkortning för Plan- och bygglagen (SFS 2010:900).
Motpart:	I juridisk mening, en av de två parter som presenteras i en rättstvist (Sveriges Domstolar, 2018).
Kyrkan i relation till Svenska kyrkan:	Begreppet <i>kyrkan</i> används i uppsatsen för att förklara byggnaden och i vissa fall även dess organisation, medan <i>Svenska kyrkan</i> används för att beskriva organisationen.

1.7 Metod och Material

Uppsatsen har en induktiv ansats och är baserad på en kvalitativ metod. Den syftar till att belysa olika aspekter i den rättsliga tillämpningen och hur den ska tolkas. Studien består av en litteratur- och rättsfallsstudie. Ett antal rättsfall analyseras i samband med litteratur kopplad till antikvarisk praxis. Specifikt fördjupar sig uppsatsen i två rättsfall: borttagandet av Viksta kyrkas läktare (RÅ 2004 ref 125) samt borttagande av interiör i den nu övertaliga Caroli kyrka (Förvaltningsrätten i Malmö mål nr 179–15 dom 2015-06-12; Kammarrätten i Göteborg mål nr 3866–15 dom 2016-06-27). Litteraturstudien ger möjlighet att jämföra olika dokument för att hitta samband som sedan kan bidra till att frågeställningen besvaras (Patel & Davidson, 2017, s. 88). Förutom detta utförs även ett antal intervjuer med antikvarier för att få en vidare uppfattning till hur olika rättsfall kan påverka antikvariska praxis. Intervjuerna är kvalitativa och semistrukturerade. Dessa ger uppsatsen en mer nyanserad bild av ämnet från ett professionellt perspektiv (Patel & Davidson, 2017, s. 107). Informanterna är alla antikvarier eller personer som på olika sätt arbetar med kyrkligt kulturarv. Val av informanter har gjorts med tips från handledare och med hjälp av personliga kontakter. De utförda intervjuerna genomfördes främst över Teams, men en av intervjuerna utfördes på plats hemma hos informanten. Under intervjuerna gjordes anteckningar och ibland inspelning för att säkerställa att informationen togs tillvara korrekt för att undvika selektiv styrning.

1.7.1 Källmaterial och källkritik

Rättsfallen utgör uppsatsens huvudsakliga källmaterial. Uppsatsen går igenom ett antal rättsfall. De större antalet rättsfall valdes att undersökas för att få ett övergripande perspektiv om ämnet och för att kunna identifiera återkommande argument samt åtgärder. Uppsatsens fallstudier är två rättsfall. Det första rättsfallet (RÅ 2004 ref 125) hanterar borttagande av läktare. Detta rättsfall valdes för att kunna analysera ett äldre rättsfall som visar på hur åtgärder kring kyrkans användning inom kyrkan ser ut. Fallet går även hela vägen till högsta instans. Det andra rättsfallet (Förvaltningsrätten i Malmö mål nr 179–15 dom 2015-06-12; Kammarrätten i Göteborg mål nr 3866–15 dom 2016-06-27). Fallet hanterar en övertalig kyrka som står inför nytt användande utanför Svenska kyrkan. Detta fall valdes för att visa på en annan tvist som belyser hur lagen kan tolkas efter att kyrkan kommit i nytt ägo. Tvisten i Caroli kyrka når även endast till kammarrätten till skillnad ifrån Viksta kyrka (RÅ 2004 ref 125). Dessa två rättsfall visar på stor skillnad i utgångspunkt för att kunna studera hur de skiljer sig åt.

Rättsfallen är mycket sakliga och visar på båda parter resonemang. På så sätt visar materialet ett varierat resultat. Det som rättsfallen inte visar är de perspektiv som dessa motparter inte väljer att presentera såsom samhällets åsikter om ändringen.

Vidare källmaterial är intervjuerna som utförts i uppsatsen. Antalet intervjuer har varit få. Informanter med närmare association till de två fördjupade fallen har inte kunnat återfinnas för att ge en närmare bild av ämnet. Flera av de som hanterat ärendena har inte varit möjliga att nå. I ett av fallen har ansvarig för fallet avlidit. I stället består därför informanterna av personer som hanterar förvaltning av kulturarv samt antikvarier. Dessa kunde diskutera om fallen och deras konsekvenser utan att de var direkt inblandade.

Elektroniska källor finns även, främst Riksantikvarieämbetets (u.å.) och Svenska kyrkans hemsida (u.å.). Organisationerna kan anses vara partiska i motsatta riktningar, för bevarande och för nyttjande. De betraktas båda ha hög pålitlighet i det svenska samhället och kan därmed anses som tillräckligt pålitliga.

1.7.2 Sökstrategi för litteratur och rättsfall:

Sökstrategin för litteratur har främst genomförts genom sökmotorerna Scopus, AATA, Göteborgs Universitets biblioteks tjänst Supersök och DiVa. Rättsfall har hittats via JUNO och Infotorg. I Scopus, AATA, Supersök och DiVa har sökningen utgått ifrån att finna nyckelord och använda tjänsternas avancerade sökfunktion. Dessa sökmotorer implementerar AND, OR och NOT mellan nyckelorden för att ytterligare specificera sökningen. Även trunkering och citationstecken har använts för att ge mer precisa sökresultat. Litteratur har även hittats genom att följa existerande referenslistor. Nyckelord innefattar bland annat:

- Kulturmiljölag
- Kyrk*
- Antikvari*
- Rättsfall
- Church
- Value
- Inredning
- Interior
- Interiör
- Conservation
- “kyrkorestaurering”
- “sacred place”
- “kyrkliga kulturminnen”
- Heritage
- “heritage officer”
- Cultur*
- Kulturvård
- Byggnad

1.7.3 Avgränsningar

Uppsatsen är begränsad till en detaljerad beskrivning av två rättsliga prövningar gällande ändring av kyrkobyggnad i Kulturmiljölagen (SFS 1988:950). Därutöver ges en överblick över innehåll och utfall i övriga identifierade domar relaterade till Kulturmiljölagen. Antalet intervjuer med antikvarier för att tolka domarna är få men bedöms kunna ge vissa indikationer på vilken påverkan domarna i de två fallen har fått på antikvarisk praxis.

Vidare är uppsatsen begränsad till svenska rättsfall och innefattar inte äldre lagstiftning.

1.8 Disposition

Uppsatsen är indelad i sex kapitel. Det första kapitlet belyser uppsatsens grunder i syfte, teoretiskt ramverk, problemformulering och metod. Därefter kommer undersökningsdelen av uppsatsen som består av tre kapitel:

- 2. *Översikt: Det rättsliga systemet*
- 3. *Rättsfallens utfall och påverkan*
- 4. *Två fallstudier*

I kapitel två presenteras lagstiftningen som det kyrkliga kulturarvet har, samt en grundläggande uppfattning av det rättsliga systemet och dess aktörer. 3. *Rättsfallens utfall och påverkan* innehåller en översiktlig bild av uppsatsens samtliga rättsfall, argument och beslut. I kapitel 4 redogör vidare specifikt på de två fördjupade fallen i Viksta och Caroli kyrka.

I resultatkapitlet (kapitel 5) sammanställs den information som framkommit i tidigare kapitel för att besvara uppsatsens frågeställningar. Avslutningsvis diskuterar kapitel 6. *Diskussion och slutsatser* resultatet av studien i förhållande till tidigare forskning och den teoretiska referensramen som fastställts i det inledande kapitlet.

2 Översikt: Det rättsliga systemet

I kapitlet redogörs för hur lagskyddet ser ut för det kyrkliga kulturarvet i Kulturmiljölagen (SFS 1988:950), vilka de berörda aktörerna är och vilket ansvar de har. Kapitlet presenterar även kyrklig antikvarisk ersättning, och juridiska principer.

2.1 Kyrklig antikvarisk ersättning

År 2000 skedde en relationsförändring mellan staten och Svenska kyrkan, vilket lämnade de med hela ansvaret för underhåll av kyrkorna. För att underlätta för den kostnad som tillfaller kyrkobyggnaderna får Svenska kyrkan en viss statlig ersättning. Denna kan läggas till såväl byggnaderna som kyrkotomter, inventarier och begravningsplatser (Svenska kyrkan, 2022a). Ersättningen nämns även i Kulturmiljölagen fjärde kapitel 13§:

16 § Svenska kyrkan har rätt till viss ersättning av staten för kulturhistoriskt motiverade kostnader i samband med vård och underhåll av de kyrkliga kulturminnena.

Svenska kyrkan beslutar om fördelning av ersättningen mellan stiftet. Stiftet beslutar om fördelning inom sitt område.

Riksantikvarieämbetet skall ges tillfälle att yttra sig över fördelningen i landet. Länsstyrelsen skall ges tillfälle att yttra sig över fördelningen i länet. (SFS 1988:950, 4 kap 16§)

2.2 Kulturmiljölagen

Kulturmiljölagen (SFS 1988:950) är den lag som utger det största skyddet för det kyrkliga kulturarvet. Lagens 4 kapitel skyddar det kyrkliga kulturarvet. Enligt 4 kap 2§ ska kyrkobyggnader invigda och ägda av Svenska kyrkan innan årsskiftet 2000 ” [...] vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas och deras utseende och karaktär inte förvanskas ” (SFS 1988:950, 4 kap 2§).

Paragrafen innefattar även kyrkans tillhörande tomt (2a§). Lagens 3§ beskriver skyddet av kyrkobyggnader före 1939:

3 § Kyrkobyggnader som är uppförda och kyrkotomter som har tillkommit före utgången av år 1939 får inte på något väsentligt sätt ändras utan tillstånd av länsstyrelsen.

I fråga om en kyrkobyggnad krävs alltid tillstånd för rivning, flyttning eller ombyggnad av byggnaden liksom för ingrepp i eller ändring av dess exteriör och interiör med dess fasta inredning och konstnärliga utsmyckning samt för ändring av dess färgsättning.

I fråga om en kyrkotomt krävs alltid tillstånd för utvidgning av tomten samt för uppförande eller väsentlig ändring av byggnader, murar, portaler, andra fasta anordningar och vegetation på tomten eller ändring av medveten gestaltning av vegetationen.

Länsstyrelsen får ställa de villkor för tillståndet som är skäligen med hänsyn till de förhållanden som föranleder ändringen. Villkoren får avse hur ändringen ska utföras och den dokumentation som behövs. (SFS 1988:950 4 kap 3§)

Undantag för kyrkobyggnader efter 1939 förekommer. Lagen uttrycker att "Om länsstyrelsen beslutar det, ska 3 § om tillståndsprövning tillämpas också i fråga om en kyrkobyggnad eller en kyrkotomt som har tillkommit efter utgången av år 1939 och som har ett högt kulturhistoriskt värde" (SFS 1988:950, 4 kap 4§).

Enligt 5§ Kulturmiljölagen innefattas inte underhåll och akuta reparationer av tillståndsprövningen: "Sedvanliga underhållsarbeten eller brådskande reparationsåtgärder får utföras utan tillstånd. Sådana åtgärder skall utföras med material och metoder som är lämpliga med hänsyn till byggnadens eller anläggningens kulturhistoriska värde" (SFS 1988:950, 4 kap 5§).

2.3 Aktörer

De berörda aktörerna som hanterar kyrkor kan inkludera många. Nedan presenteras ett antal av de viktigaste:

2.3.1 Länsstyrelsen

Länsstyrelsen är den statliga representant som på regional nivå tillser att Kulturmiljölagen följs. De hanterar tillståndsprövningar enligt Kulturmiljölagen samt beslutar om vilka åtgärder som godkänns. Länsstyrelsen kan även lämna yttranden vid vård- och underhållsplaner (Länsstyrelsen, u.å.). 4 kap 17§ beskriver länsstyrelsens möjlighet att ingripa i förvaltningen:

17 § Länsstyrelsen får förelägga den som är ansvarig för förvaltningen av ett kyrkligt kulturminne att vidta rättelse eller avbryta pågående åtgärder för att säkerställa efterlevnaden av föreskrifter och beslut enligt detta kapitel. Ett sådant föreläggande får förenas med vite. (SFS 1988:950, 4 kap 17§)

2.3.2 Riksantikvarieämbetet

Över länsstyrelsen står Riksantikvarieämbetet som och kontrollerar att kulturarvet i Sverige omhändertas. De agerar som stödjande part i kulturmiljöärenden som att till exempel hjälpa länsstyrelsen tillämpa Kulturmiljölagen eller vid vård- och underhållsfrågor. Utöver detta publicerar Riksantikvarieämbetet plattformar och guider för att bidra till ett standardutövande inom kulturvården (Riksantikvarieämbetet, 2017a).

2.3.3 Svenska kyrkan

Svenska kyrkan och deras församlingar har det huvudsakliga ansvaret att förvalta kyrkorna. Detta görs, som tidigare nämnts, med hjälp av den kyrkliga antikvariska ersättningen tillsammans med egna medel från organisationen. Svenska kyrkan har också som inställning att förvalta kyrkorna och dess kulturarvsstatus, samtidigt som att nyttja de i religiöst syfte. Beslut togs 2016 av Svenska kyrkan om hur det kyrkliga kulturarvet ska hanteras. Detta beslut klargör för församlingar och pastorat om upprättande av lokalförsörjningsprogram för byggnader som används samt att byggnader skall kunna överlåtas till Svenska kyrkan centralt om inte möjlighet finns för lokalt underhåll. Möjligheter till ekonomisk hjälp finns att få från Svenska kyrkan på nationell nivå (Svenska kyrkan, 2022b).

Svenska kyrkans ansvar för kyrkorna är även dokumenterad i Kulturmiljölagen: ”Svenska kyrkan och dess organisatoriska delar skall vidta de beredskapsförberedelser som under höjd beredskap behövs för vård och underhåll av de kyrkliga kulturminnena” (SFS 1988:950, 4 kap 15a§).

2.4 Allmänna och enskilda intressen samt Proportionalitetsprincipen

Högsta förvaltningsdomstolens utlåtande 2020 ref.6 (dom 20- 02-25) i hur allmänna och enskilda intressens ska bedömas behandlar Kulturmiljölagens fjärde kapitel 2§ om att det är en allmän skyldighet att tillsammans värna och bevara kyrkobyggnaderna. Däri tolkas kapitlet som ett indirekt påstående som syftar till övervägningen av det allmänna och enskilda intresset. I det allmänna intresset avses byggnadens kulturhistoriska värde medan det enskilda representerar ägarens. Övervägandet mellan dessa används som ett sätt att belysa en obalans mellan bevarandet och, i detta sammanhang, kyrkans intresse att utföra en ändring (Högsta förvaltningsdomstolen 2020 ref 6 dom 20- 02-25). För att avgöra vilket värde som väger tyngst behövs en utvärdering om hur det kulturhistoriska värdet påverkas av den åtgärd som prövas. Det intresse som överstiger det andra ska föredras. Kulturmiljölagen menar att fokus ska ligga på kyrkans kulturhistoriska värde. Uttalandet grundar sig i motiveringar från domarna RÅ 2004 ref 125, RÅ 2005 ref. 55 samt RÅ 2007 ref 75 som alla hanterar detta.

I övervägandet mellan olika intressen inkluderas *Proportionalitetsprincipen*. Principen inkluderas i Europakonventionen och i SFS 1994:1219 *Lag om den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna* och menar att det ska ske en balans mellan inskränkningen (restriktionerna) som erhålls från allmänheten och användningsmöjligheten för den enskilda (RÅ 2007 ref 75).

2.4.1 Enskilt intresse ändrar form

Svenska Kyrkans enskilda intresse påverkas av den kyrkoantikvariska ersättningen, då den är menad att underlätta förvaltningen av det kyrkliga kulturarvet. Rättsfallet som hanterar solceller visar hur Svenska Kyrkans enskilda intresse ifrågasätts just för att den mottar detta statliga och därmed allmänna bidrag vilket försvagar deras position (RÅ 2007 ref 75). Andra ägare av kyrkobyggnader mottar inte detta bidrag vilket också vägts in på deras enskilda intresse (Förvaltningsrätten i Malmö mål nr 179–15 dom 2015-06-12; Kammarrätten i Göteborg mål nr 3866–15 dom 2016-06-27).

2.5 Den rättsliga processen

Överklagan av länsstyrelsens beslut görs till förvaltningsdomstolarna. Dessa består av tre instanser förvaltningsrätter, kammarrätter och Högsta förvaltningsdomstolen (Sveriges Domstolar, 2022). Förvaltningsrätter har även tidigare benämnts som länsrätter (Nationalencyklopedin, u.å., a) och Högsta förvaltningsdomstolen benämndes regeringsrätten (Nationalencyklopedin, u.å., b). Första instansen är förvaltningsrätterna. Det finns 12 stycken i Sverige. Anställda är utbildade i juridik och bedömer fall som både riktar in sig på privatpersoners och företags konflikter emot myndigheter. Fallet bedöms oftast utifrån skriftliga underlag från båda parter som sedan blir underlaget för förvaltningsrättens dom. Är någon av parterna inte nöjd med beslutet går det att överklaga till kammarrätten. Fyra stycken kammarrätter finns i Sverige; Sundsvall, Jönköping, Stockholm och Göteborg. För att ärendet ska tas upp i Högsta förvaltningsdomstolen krävs prövningstillstånd. Detta ges endast till fall som kan vara vägledande för framtida ärenden (prejudikat) (Sveriges Domstolar, 2022).

2.5.1 Prejudicerande domar

Domsluten om hur det kyrkliga kulturarvet hanteras kan ligga till grund till hur antikvarien arbetar. Hugo Larsson (personlig kommunikation, 2023, 25 april) på Riksantikvarieämbetet förklarar att Rättsfallen är en fingervisning till hur lagen ska tolkas. Ett prejudicerande resultat uppkommer först när ett fall kommer upp i Högsta förvaltningsdomstolen. Dessa domar blir vägledande hur lagen ska tolkas.

Alla ärenden bedöms individuellt och utmynnar i ett övervägande i om det är en skälig åtgärd. Beslutet motiveras tydligt och har sin huvudsakliga utgångspunkt i lagstiftningen. Det är vid överklagan av beslutet som tolkningen prövas ytterligare. Ett Högsta förvaltningsdomstols beslut är inte skrivet i sten, utan kan utmanas med en välmotiverad bakgrund (H. Larsson personlig kommunikation, 2023, 25 april).

3 Rättsfallens utfall och påverkan

Kapitlet presenterar en övergripande bild av vilka argument och beslut som har tagits i rättsfall rörande kyrkligt kulturarv följt av en analys av rättsfallens påverkan på antikvarisk praxis.

3.1 Sammanställning av rättsfall

Tabell 1:

Tabell av rättsfall med koppling till kyrkor

Instans målnummer datum för dom	Åtgärd	Beslut
Regeringsrätten RÅ 2004 ref 125,	Pastoratet vill riva läktare för att använda utrymme under läktare till mötesplats	Regeringsrätten godkänner rivning
Regeringsrätten RÅ 2007 ref 75,	Solceller på kyrkotak	Solcellerna anses minska kyrkans kulturhistoriska värde. Solceller nekas
Regeringsrätten RÅ 2005 ref 55,	Riva kyrkobyggnad	Särskilda skäl för rivning är uppnådda, rivning OK
Förvaltningsrätten i Malmö, mål nr 179–15, dom 2015-06-12	Caroli kyrka: borttagning av den kyrkliga interiören samt upprustning av allmänna faciliteter såsom toaletter och handikappanpassning	Tillstånd godkänns. Ändringar anses inte strida emot Kulturmiljölagen 4kap 2–3§
Kammarrätten i Göteborg, mål nr 3866–15, dom 2016-06-27		Kammarrätten, samma bedömning

Förvaltningsrätten i Växjö, mål nr 569-16, dom 2016-11-03	Tillstånd att inte sätta tillbaka gammal altarring	Beviljar ansökan
Kammarrätten i Jönköping, mål nr 3403-16, dom 2018-02-15		Avslår ansökan att altarringen inte sätts tillbaka
Högsta förvaltningsdomstolen mål nr 1480-18, dom 2020-02-25		Beviljar ansökan
Förvaltningsrätten i Uppsala, Mål nr 3740-15, dom 2017-01-31	Tillstånd för ny entré i tornmur	Avslår överklagandet, ny entré ej OK
Kammarrätten i Stockholm, mål nr 1068-17, dom 2018-02-23		Beviljar på grund av tillgänglighet även för funktionshindrade,
Högsta förvaltningsdomstolen mål nr 1488-18, dom 2020-02-25		Avslår ny entré, det kulturhistoriska värdet är för stort
Förvaltningsrätten i Stockholm, mål nr 654-21, dom 2021-06-10	Ändra placering på bänkar	Tillstånd nekas
Kammarrätten i Stockholm, mål nr 4900-21, dom 2022-03-17		Beviljas

3.2 Återkommande och vägledande argument

Argumenten i rättsfallen syftar till att underbygga rättens övervägande mellan allmänt och enskilt intresse. Detta avsnitt är därför indelat i två för att belysa argument för båda sidor.

3.2.1 Argument som hävdar det allmänna intresset

3.2.1.1 Konsekvenser på kyrkans kulturhistoriska värde

På grund av att Kulturmiljölagen (SFS 1988:950) syftar till att bevara det kulturhistoriska värdet behövs även en konsekvensbedömning av åtgärdens inverkan i relation till det allmänna intresset. Konsekvensbedömningen fastställs av antikvariska utlåtanden.

I nedanstående fall finns utlåtanden från Riksantikvarieämbetet och länsstyrelsen som visar på vilken konsekvens åtgärden har på kyrkan. I följande fall anser de att påverkan är negativ:

- RÅ 2005 ref. 55
- RÅ 2007 ref 75
- Förvaltningsrätten i Växjö mål nr 569–16 dom 2016-11-03
- Kammarrätten i Jönköping mål nr 3403–16 dom 2018-02-15
- Högsta förvaltningsdomstolen mål nr 1480–18 dom 2020-02-25
- Högsta förvaltningsdomstolen mål nr 1488–18 dom 2020-02-25

Vidare finns det utlåtanden från båda parter sakkunniga som har skiljaktiga åsikter. Riksantikvarieämbetet och länsstyrelsen anser att värdet minskar medan den antikvariskt sakkunniga som representerar ägaren anser motsatsen. Trots olika åsikt, syftar båda argumenten till det allmänna intresset (bevarandet). Följande rättsfall observerar detta:

- RÅ 2004 ref 125
- Förvaltningsrätten i Stockholm mål nr 654–21 dom 2021-06-10
- Kammarrätten i Stockholm mål nr 4900–21 dom 2021-06-10
- Förvaltningsrätten i Uppsala mål nr 3740–15 dom 2017-01-3
- Kammarrätten i Stockholm mål nr 1068–17 dom 2018-02-23

I fallet Caroli kyrka håller däremot länsstyrelsen med fastighetsägarens sakkunnigs åsikt om att åtgärden inte påverkar kyrkans kulturhistoriska värde (Förvaltningsrätten i Malmö mål nr 179–15 dom 2015-06-12; Kammarrätten i Göteborg mål nr 3866–15 dom 2016-06-27).

3.2.2 Argument som hävdar det enskilda intresset

De argument som syftar till att styrka det enskilda intresset är fler. De främst förekommande presenteras nedan.

3.2.2.1 Användningsmöjligheter

Kyrkans behov av anpassning som ett levande kulturarv

Ett argument som återkommer i ändringar av kyrkorummet syftar till kyrkan som ett levande kulturarv. Argumentet refererar till att det kyrkliga kulturarvet behöver möjlighet att anpassa sin verksamhet till dagens samhälle. Kyrkan menar att användningen är en del av kyrkans immateriella värde och att kyrkan därmed måste få genomgå förändringar för att detta ska fortgå. Argumentet återfinns i följande rättsfall:

- RÅ 2004 ref 125
- Kammarrätten i Stockholm mål nr 4900–21 dom 2022-03-17
- Förvaltningsrätten i Malmö mål nr 179–15 dom 2015-06-12
- Kammarrätten i Göteborg mål nr 3866–15 dom 2016-06-27
- Förvaltningsrätten i Växjö mål nr 569–16 dom 2016-11-03
- Kammarrätten i Jönköping mål nr 3403–16 dom 2018-02-15
- Högsta förvaltningsdomstolen mål nr 1480–18 dom 2020-02-25

I de genomgångna rättsfallen används argumentet för att hävda flera åtgärder. I rättsfallen kopplas argumentet med följande åtgärder:

- Borttagning av läktare
  - RÅ 2004 ref 125
- Borttagande av bänkar för att skapa möjligheter att använda byggnaden på flertal sätt:
  - Kammarrätten i Stockholm mål nr 4900–21 dom 2022-03-17
- En total borttagande av den kyrkliga interiören:
  - Förvaltningsrätten i Malmö mål nr 179–15 dom 2015-06-12
  - Kammarrätten i Göteborg mål nr 3866–15 dom 2016-06-27
  -
- Borttagande av altarring
  - Förvaltningsrätten i Växjö mål nr 569–16 dom 2016-11-03
  - Kammarrätten i Jönköping mål nr 3403–16 dom 2018-02-15
  - Högsta förvaltningsdomstolen mål nr 1480–18 dom 2020-02-25

Ett utvecklande samhälle

Vidare används argumentet att dagens utvecklande samhälle även leder till att byggnaderna måste anpassas efter detta i följande domar:

- Förvaltningsrätten i Malmö mål nr 179–15 dom 2015-06-12
- Kammarrätten i Göteborg mål nr 3866–15 dom 2016-06-27
- Förvaltningsrätten i Uppsala mål nr 3740–15 dom 2017-01-31
- Kammarrätten i Stockholm mål nr 1068–17 dom 2018-02-23
- Högsta förvaltningsdomstolen mål nr 1488–18 dom 2020-02-25.
- RÅ 2007 ref 75

Åtgärderna som faller under argumentet syftar till nya tillägg som inte är kopplad till kyrkans liturgiska verksamhet. I stället används argumentet i åtgärder såsom:

- Handikappanpassade åtgärder
  - Förvaltningsrätten i Malmö mål nr 179–15 dom 2015-06-12
  - Kammarrätten i Göteborg mål nr 3866–15 dom 2016-06-27
  - Förvaltningsrätten i Uppsala mål nr 3740–15 dom 2017-01-31
  - Kammarrätten i Stockholm mål nr 1068–17 dom 2018-02-23
  - Högsta förvaltningsdomstolen mål nr 1488–18 dom 2020-02-25
- Modernisering av faciliteter
  - Förvaltningsrätten i Malmö mål nr 179–15 dom 2015-06-12
  - Kammarrätten i Göteborg mål nr 3866–15 dom 2016-06-27.
- Minskade energiförbrukning och förbättrade miljöaspekter
  - RÅ 2007 ref 75

3.2.2.2 Ekonomiska utmaningar

Argument om ekonomiska svårigheter för att motivera ändringar i kyrkorummet och kan delas upp i tre kategorier som innefattar följande fall:

- Kyrkor som fortfarande är ägda av Svenska kyrkan. Dessa menar att den ekonomiska situationen skulle underlättas om åtgärden kan tillsättas så att verksamheten ska fortgå:
  - Förvaltningsrätten i Stockholm mål nr 654–21 dom 2021-06-10
  - Kammarrätten i Stockholm mål nr 4900–21 dom 2022-03-17
  - RÅ 2007 ref 75
- Kyrkor uppköpta av företag. Rättsfallen menar att de kraven byggnaden har är för stora och att företaget behöver ändra i kyrkan för att den ska kunna användas:
  - Förvaltningsrätten i Malmö mål nr 179–15 dom 2015-06-12
  - Kammarrätten i Göteborg mål nr 3866–15 dom 2016-06-27
- Vid rivningstillstånd. Kyrkan har inte ekonomiska möjligheter att tillhandahålla de stora åtgärderna som kyrkan behöver:
  - RÅ 2005 ref 55

I fallet RÅ 2007 ref 75 vill församlingen sätta solceller på kyrktaket för att minska elförbrukningskostnaderna. I detta fall avslås ansökan. Domslutet uppmärksammar inte specifikt det ekonomiska argumentet, utan menar att kyrkans kulturhistoriska värde minskar.

Rivningstillståndet för Maglarp kyrka (RÅ 2005 ref 55) beviljades på grund av att kyrkan var i så dåligt skick att det inte fanns medel att återställa den.

Det finns domstolsbeslut som visar att det ekonomiska intresset inte väger tyngst som argument, utan att allmänna intressen ofta väger över (H. Larsson, personlig kommunikation, 2023, 25 april).

3.3 Tillämpning av rättsfall i antikvarisk praxis

Avsnittet belyser den påverkan som rättsfallen kan ge på antikvarisk praxis på ett med övergripande perspektiv. Texten utgår från litteratur och intervjuer med utifrån sakkunniga inom ämnet.

3.3.1 Rättsfall, vägledande och prejudicerande inom antikvarisk praxis?

H. Larsson, handläggare av kyrkliga ärenden på Riksantikvarieämbetet, (personlig kommunikation, 2023, 25 april) förklarar att de prejudicerande rättsfallen kan påverka de vägledningsdokument och skrifter som Riksantikvarieämbetet publicerar. I frågan om hur rättsfallen påverkar det antikvariska arbetet för andra sakkunniga, påpekar Larsson att antikvariernas främsta uppdrag är att skydda kulturarvet och bör hålla sig inom ramverket för lagen.

3.3.2 Kommentarer från en bebyggelseantikvarie

Kaj Bergman (personlig kommunikation, 2023, 23 april) som sedan ett antal år tillbaka är pensionär, började arbeta som bebyggelseantikvarie på 70-talets början. Först vid Riksantikvarieämbetet och sedan vid Norrbottens Museum. Bergman anser att rättstvisters utgång inte var särskilt märkbar i arbetet och motiverar detta med att alla fall bedöms individuellt och motiveras i ett utlåtande. Han berättar också om det ständiga övervägandet som görs mellan bevarandeåtgärder och användningsmöjligheter. Vid samtal om hur flertalet rättsfall tar upp frågan om användningsmöjligheter kontra kulturhistoriskt värde anser Bergman att det funktionella och det antikvariska ofta står i konflikt med varandra. Det behövs därmed ett övervägande om bevarandet eller funktionen är viktigast för att närma sig en kompromiss. Bergman anser att antikvariens arbete inte är menat att sätta stopp för utveckling, utan snarare skall hjälpa till att vägleda och vidare utveckla en plats.

3.3.3 Skydd för sålda kyrkor

Sålda kyrkor ska påverkas av rättsfallen på samma sätt som kyrkor ägda av Svenska kyrkan. Svårigheterna med att kyrkor säljs är att lagen inte var skriven med tanken att kyrkor skulle säljas. Detta innebär inte att sålda kyrkor inte omfattas av lagstiftningen, utan snarare att systemet är anpassad till att kyrkan skulle förbli i Svenska Kyrkans ägo. De beslut som därför hanterar sålda kyrkor bör hanteras med samma metod som kyrkor som inte sålts, men svårigheten är att vid försäljning försvinner möjligheten till kyrkoantikvarisk ersättning (H. Larsson, personlig kommunikation, 2023, 25 april).

Det finns litteratur om hur antikvarier hanterar sålda kyrkor som indirekt visar på hur rättsfallen påverkar antikvarisk praxis men den exakta påverkan är oklar. Den indirekta kopplingen syftar till hur rättsfallen påverkar antikvarisk praxis, trots att direkt koppling till fallet saknas. Löfgren (2017) förklarar att hanteringen av kulturarvet vid försäljning varierar stort mellan olika länsstyrelser. Författarens text visar på en tendens där en del antikvarier tillåter större förändringar i kyrkobyggnader som Svenska Kyrkan sålt. Antikvarierna resonerar att ändringarna är nödvändiga för kulturarvets bevarande och att kyrkobyggnaden inte längre är en allmän plats. I stället bevaras exteriören som vidare förmedling av kulturarvet.

3.3.4 Erfarenheter och slutsatser efter rivning

Maglarps kyrka revs efter många år av vanvård. Församlingen hade inte ekonomiska medel att ta hand om kyrkan och ansökte om rivningstillstånd. I regeringsrätten fick församlingen rätt och rivningen beviljades (RÅ 2005 ref 55). Efter rättens beslut och kyrkans rivning, vidtog en omfattande diskussion om vilka lärdomar man kunde dra av utfallet och den bakomliggande processen. H. Larsson (personlig kommunikation, 2023, 25 april) menar att fallet bör ses som ett undantagsfall. Han menar på att kyrkan redan i ett tidigt stadium fått ett eftersatt underhåll. Länsstyrelsen hade möjlighet att uppmärksamma brister i vårdplikten via tillsyn, men detta verkar ha fallit mellan stolarna. Larsson belyser därför vikten av en uppdaterad och väl utförd vård- och underhållsplan för att undvika undermåttligt underhåll av kyrkobyggnader.

Ranby (2010) ifrågasätter lagskyddet och systemet i boken *Maglarp: kyrkan som försvann*. Författaren analyserar vad kulturarvssektorn kan ta lärdom av från Maglarps rivning. I rivningen av Maglarps kyrka prioriterades underhåll av den äldre kyrkan i stället för den nya, vilket innebar att den andra fick förfalla. Denna tendens att värdera det äldre före det mer moderna är ett vanligt förekommande problem. Förändras inte denna inställning finns risken att liknande situationer dyker upp i framtiden igen. Ranby anser därför att yngre kulturarv bör värderas i samma paritet som de medeltida.

Eriksson (2010) drar flera slutsatser av Maglarps rivning. För det första menar hon att opinionsbildning hos lokalbefolkningen är en viktig del i bevarandet av kyrkor. Detta fanns inte i Maglarp, men i liknande fall har kyrkor räddats på grund av detta. För det andra menar Eriksson att det finns ett behov av strategier för hur kyrkor bör användas och underhållas. Som exempel saknas riktlinjer för hur övertaliga kyrkor bör hanteras och hur frekvent kyrkor bör användas. Strategiska ställningstaganden ger möjlighet att bevara och förvalta fler kyrkor, i stället för att endast prioritera vissa. För det tredje anser Eriksson att byggnaden inför en rivning eller försäljning bör genomgå en omfattande dokumentation utifrån ett antikvariskt synsätt. Dokumentationen möjliggör till att minnet av kyrkan och omständigheterna kring vad kyrkan genomgått finns kvar trots att byggnadens utseende kan förändras. Här kan Maglarp användas som förebild på grund av den väl genomförda dokumentation som togs fram i samband med rivningen.

Kulturmiljösektorn kan ta lärdom från Maglarp och i framtiden uppmärksamma värderingsändringar vid diskussioner kring vilka åtgärder en kyrka får genomgå. Maglarps kyrka är ett bra exempel på hur värderingar kan förändras (Dahlberg, 2010). Byggnaden gick från att vara den nya kyrkan, till att prioriteras bort till förmån för den äldre medeltida kyrkan (Ranby, 2010). Dahlberg (2010) menar vidare att vissa åtgärder som visar på förändring i byggnaden kan vara nödvändiga för framtida bruk och för att förhindra framtida rivningar.

4 Två fallstudier

Kapitlet anammar samma ämnen som tidigare kapitel men med exempel från två fördjupade fall. Fallen kommer först att presenteras. För att sedan visa på de argument och motivering som fallen uppmärksammas. Sist presenteras hur rättsfallen kan tillämpas i antikvarisk praxis utifrån utlåtanden från andra sakkunniga.

4.1 Rättsfall 1: Viksta kyrka: Nedmontering av läktare

Fig 1: Läktaren i Viksta kyrka som församlingen ville ta bort och den omdiskuterade orgeln.

Björklinge skuttunge pastorat ansökte om att montera ned läktaren i Viksta kyrka. Läktaren har sitt ursprung i 1600-talet men renoverades på 1800-talet till det utseende den har idag. Pastoratet anser att platsen under läktaren är svåränvänd med dålig akustik och vill få möjlighet att enklare nyttja utrymmet för exempelvis mötesplats och kyrkkaffe (RÅ 2004 ref 125).

4.1.1 Beslut och motivering från Länsrätten i Uppsala län

Pastoratet överklagar till länsrätten länsstyrelsens beslut om avslag av läktarens nedmontering. Länsrätten kommer till slutsatsen att läktaren inte får demonteras. Kyrkan har ursprung i 1300-talet med en läktare från den senare delen av 1600-talet. Som underlag för beslutet fanns utlåtande ifrån Johan Dellbeck, byggnadsantikvarie vid Upplandsmuseet. Han

menar att kyrkan visar på flertalet tidstypiska stilideal men som ändå bidrar till en sammanhållen upplevelse av kyrkan. Läktarens orgel från 1800-talet och ursprungliga bänkinredning från 1700-talet, som idag är placerade på läktaren, har stort kulturhistoriskt värde och flytt av dessa till ny plats i kyrkan är ej lämplig. Fallet har även yttrande från Gunnel Vahlne och Elisabeth Nyström Kronberg från Riksantikvarieämbetet med utlåtandet att borttagande av läktare skulle avsevärt minska det kulturhistoriska värdet i kyrkan och bidrar till en betydande förlust av historiska lager i kyrkan. Länsrätten motiverar därigenom sitt beslut med att borttagandet av läktaren medför en förvanskning och minskning av det kulturhistoriska värdet i enlighet med Kulturmiljölagens 4 kap 2§. Rätten menar att de omständigheter som pastoratet uppmärksammar om mörker och användning inte är tillräckligt stora för att berättiga nedmonteringen. I stället hänvisas pastoratet anpassa läktaren så att den är användbar för församlingen igen (RÅ 2004 ref 125).

4.1.2 Beslut och motivering i Stockholms kammarrätt

Pastoratet överklagar beslutet. I överklagan poängterar de ytterligare på att utrymmet under läktaren medför dålig akustik och ljus samt att församlingen behöver använda utrymmet som mötesplats eftersom det inte finns något tillhörande församlingshem. Pastoratet förklarar även församlingens ogillande över läktaren och kyrkans interiör (RÅ 2004 ref 125).

Kammarrätten avslår överklagan med motiveringen att den nytillkomna informationen från pastoratets sida inte ändrar tidigare beslut. Däremot uppmärksammas alternativa åsikter vid beslut. Lagman Hallberg är av åsikten att borttagande inte skulle medföra minskat värde och förvanskning, utan skulle snarare återställa kyrkan till sitt ursprungliga utseende (RÅ 2004 ref 125).

4.1.3 Beslut och motivering från Regeringsrätten - avslutande beslut

Beslutet överklagas ytterligare av pastoratet: Motiveringen till överklagan är att det inte finns annat alternativ än att ta bort läktaren för att kunna använda sig av kyrkorummet. Att ha kvar läktaren är en omöjlighet i deras ögon. Pastoratet hänvisar därigenom till yttrande från tre personer. Första uttalandet är från en orgelbyggare som har studerat orgeln. Han anser att av 1800-talsorgeln kvarstår idag endast fasad med stumma pipor samt orgelskåpet. Orgelns ljudande del samt mekanik härrör från 1930-talet. Andra uttalanden sker från en docent i konstvetenskap som undersökt läktaren. Hon menar att läktarens utseende snarare visar på en rekonstruktion av 1600-tal från 1800-talet än att läktaren endast skulle varit restaurerad på 1800-talet. Sista uttalandet är ifrån Uppsala stifts biskop. Biskopen uppmärksammar läktarens dåliga skick och att utrymmet under läktaren inte är användningsbart. Vikt läggs på att kyrkan måste kunna användas utifrån dagens samhälle och att kyrkorummet därigenom måste anpassas för att verksamheten ska kunna fortgå. Hon poängterar även att borttagningen skulle innebära att de medeltida valven och målningarna skulle bli mer framträdande (RÅ 2004 ref 125).

Fig 2: Kyrkan präglas av medeltida valv och målningar

Regeringsrätten bifaller överklagan och tillåter rivning av läktare med följande motivering:

Som underlag till beslutet uppmärksammar de vikten att se olika tidslager men poängterar att förändringar måste ske för fortsatt användning av kyrkan. De anser att ändring kan godkännas om det bidrar till andra värden. I detta fall; värdet av att kyrkan fortsätts användas och är ett levande kulturarv. Rätten menar att de värden som försvinner är mindre i jämförelse med de som skapas. Därigenom anser regeringsrätten att Kulturmiljölagens krav på kulturhistoriskt värde och förvanskning inte motsätter sig rivningen av läktaren (RÅ 2004 ref 125).

4.2 Rättsfall 2: Caroli kyrka – ändringar i kyrkan interiör

Fig. 3: Caroli kyrkas exteriör

Caroli kyrkan byggdes 1879–80 i Malmö av arkitekt Emil Viktor Langlet. En annan liknande kyrka från samma arkitekt finns även i staden. Kyrkan användes till kyrklig verksamhet till 1949 när dess användning som församlingskyrka upphörde. Den stod sedan i många år orörd och oanvänd tills kyrkan såldes till Fastighets AB Carolus 32. Bolaget vill ändra interiören av kyrkan så att den återigen kan uppskattas av allmänheten. Följande ändringar presenteras i dokument inskickade till länsstyrelsen:

- Avlägsnande av kyrkans fasta interiör vilket inkluderar hela den fasta inredningen i koret med altaruppsats och altarring samt upphöjning av golv, kyrkbänkar och predikstolen
- Insättande av nytt golv av kalksten
- Ombyggnation av sakristia för att tillgängliggöra utrymmet för kök lämpat åt exempelvis caféverksamhet
- Renovering av de fyra redan existerande toaletter för att uppnå dagens standard
- Montering av nytt golv på läktaren. Trägolvet läggs på tidigare golv
- Fästanordningar för belysning
- Handikappanpassa byggnaden med ramp på byggnadens norra sida
- Annonseringsplank på kyrkotomt (Förvaltningsrätten i Malmö mål nr 179–15 dom 2015-06-12)

4.2.1 Länsstyrelsens beslut och motivering:

Länsstyrelsen ger godkännande av ändringarna men påpekar att dessa ska utföras med följande villkor:

- Borttagandet av kyrkbänkarna får göras under förutsättning att det föreslagna kalkastengolvets läggs in i anslutning till utförd åtgärd.
- Arbetet ska utföras under medverkan av antikvarisk expert enligt bilagan *Antikvarisk medverkan*.
- Om det uppkommer större avvikelser från de godkända ansökningshandlingarna ska Länsstyrelsen godkänna dessa innan åtgärden utförs. (Förvaltningsrätten i Malmö mål nr 179–15 dom 2015-06-12, bilaga 1 s 1)

Motivering till beslutet är mycket kortfattad. Länsstyrelsen uttrycker främst att de anser ändringarna som skäligen utifrån byggnadens kulturhistoriska värde trots den större förändringen (Förvaltningsrätten i Malmö mål nr 179–15 dom 2015-06-12).

4.2.2 Förvaltningsrätten

4.2.2.1 Överklagan från Riksantikvarieämbetet

Beslutet överklagas av Riksantikvarieämbetet som i deras yttrande anser att byggnadens kulturhistoriska värde drastiskt minskar på grund av de stora ändringarna som motsätter Kulturmiljölagens 4 kapitel 2§. De poängterar att överklagan specifikt inte inkluderar de fem punkter som innefattar toaletterna, belysning i taket, läktargolv, handikappsramp och informationsboxarna. Ämbetet förklarar vidare bolagets medvetenhet av att de införskaffat en byggnad med särskilda krav och att verksamheten i byggnaden bör och kan anpassas till byggnadens ursprungliga kvaliteter. Detta är något som bolaget inte har påvisat. Därefter argumenterar Riksantikvarieämbetet för att allmänna och enskilda intressen inte bör tas i beaktande. De menar att Kulturmiljölagen inte tar hänsyn till detta. För att ärendet ska godkännas måste den bryta emot Europakonventionen. Konventionen menar att en balans ska finnas mellan bevarandet och de restriktioner som byggnaden har. Bli restriktionerna för stora i jämförelse med bevarandointresset, strider ärendet emot Europakonventionen och restriktionerna måste revideras. Överklagan hänvisar vidare till rättsfall RÅ 2007 ref 75 där en kyrka vill installera solceller på kyrktaket. I regeringsrättens motivering av domslutet skrivs hur den kyrkliga antikvariska ersättningen påverkar Svenska Kyrkans ställning som enskild som påverkar ovanstående bedömning. Riksantikvarieämbetet poängterar här att Fastighets AB Carolus ändringar inte automatiskt kan anses som oproportionerlig med tanke på att de inte har tillgänglighet till den statliga ersättningen (Förvaltningsrätten i Malmö mål nr 179–15 dom 2015-06-12).

4.2.2.2 Svar från Fastighets AB Carolus 32

I bolagets yttrande motsätter sig de Riksantikvarieämbetets överklagan. De menar att byggnaden har stått oanvänd i de senaste årtiondena och allmänheten har inte kunnat betrakta kyrkans interiör på de närmaste 20 åren. Förutom detta finns även en mycket lik kyrka utförd av samma arkitekt som Caroli kyrka. Ärendet har undersökts av en byggnadsantikvarie som uttalar sig positiv till ändringarna i kyrkan och anser att kyrkans kulturhistoriska värde kvarstår på grund av åtgärdernas genomtänkta kvalitet (Förvaltningsrätten i Malmö mål nr 179–15 dom 2015-06-12).

Vidare förklarar företaget att kyrkans inventarier inte kommer gå till spillo, utan är planerade att omplaceras i annan kyrka. Bortförandet ska även utföras på varsamt vis och lämnas sedan över till församlingen som är fortsatt ägare av dem för vidare placering. Inventarierna kräver även inte tillstånd vid utförelse och tappar därigenom inte sitt kulturhistoriska värde vid placering på annan plats (Förvaltningsrätten i Malmö mål nr 179–15 dom 2015-06-12).

Förutom detta menar Fastighets AB Carolus 32 att ändringarna är nödvändiga för att det kyrkliga kulturarvet ska kunna utvecklas. Från att inte använda byggnaden och endast ha grundvärme i kyrkan kan ytan nu komma till nytta. Till skillnad från Riksantikvarieämbetet trycker bolagets svar på att allmänna och enskilda intressen ska tas i beaktning på grund av de krav som sätts på byggnaden. Utan möjlighet att anpassa rummet finns risken att företaget inte kan täcka kostnaden för kyrkans underhåll. Företaget ser inte att kyrkobyggnaden kan användas på annat vis och belyser på att de inte har samma ekonomiska möjlighet som Svenska kyrkan hade med den kyrkoantikvariska ersättningen. Att värdera interiörens inventarier före tillgänglighet och utveckling av kulturarvet anses därigenom som orimligt (Förvaltningsrätten i Malmö mål nr 179–15 dom 2015-06-12).

4.2.2.3 Beslut och motivering från förvaltningsrätten

Förvaltningsrätten motiverar i deras beslut med att det kulturhistoriska värdet påverkas på ett flertal olika sätt. Omständigheter som ålder, ursprunglighet och miljö som byggnaden är i kan alla vara påverkade egenskaper. Vad som ger byggnaden värde kan vara olika från fall till fall. Högre värde ger mindre utrymme för förändring av byggnaden. I detta fall har stor vikt lagts på byggnadsantikvariens utlåtande där vikten låg på ord som *symmetri* och *värdighet*. Förutom detta kasseras inget, utan inventarier återanvänds i andra kyrkor i religiöst syfte. Förvaltningsrätten håller således med anlita byggnadsantikvarie och anser därför att det kulturhistoriska värdet inte minskar. Avgörandet lyfter även hur kyrkans övertalighet har tagits i beaktande. Interiören används således inte längre i kyrkliga sammanhang. Slutligen refererar förvaltningsrätten till RÅ 2004 ref 125 (ovanstående fall om Viksta kyrka) där Regeringsrättens avslagsmotivering beskriver hur ändring i byggnader kan vara nödvändiga och att det kulturhistoriska värdet alltid påverkas till viss grad av förändringar.

Förvaltningsrätten avslår överklagan (Förvaltningsrätten i Malmö mål nr 179–15 dom 2015-06-12).

4.2.3 Kammarrätten

4.2.3.1 Överklagan från Riksantikvarieämbetet

Riksantikvarieämbetet överklagar till kammarrätten. I deras överklagan anser de inledningsvis att den definition som satts på kulturhistoriskt värde är felaktig. Bland annat att värdet består av flertalet komponenter. Specifikt uppmärksammas byggnadshistoriskt värde och det immateriella värdet. Ämbetet belyser att den fasta inredningen representerar den svenska kyrkohistorien där centralkyrkor var vanligt förekommande. Centralkyrkor var ämnade att ge en akustisk och visuell upplevelse i kyrkorummet som medförde att besökarna tydligt kunde uppleva hela gudstjänsten. Borttagandet av inredningen tar således bort ett lager av kyrkans historia samt minskar dess kulturhistoriska värdet (Kammarrätten i Göteborg mål nr 3866–15 dom 2016-06-27).

Vidare uppmärksammar Riksantikvarieämbetet ytterligare en gång att systerkyrkan inte är relevant i bedömningen, att det allmänna och enskilda intresset inte bör vara relevant samt hur företagets inställning kring brukbarheten av byggnadens inredning inte bör tas i beaktande. Förvaltningsrättens argument som syftar till RÅ 2004 ref 125 anses icke tillämplig enligt överklagan eftersom ändringarna i Caroli kyrka inte tillför nya värden såsom framtagandet av valven gjorde. Slutligen belyser Riksantikvarieämbetet hur avkristnandet av kyrkan inte är av vikt vid avgörande av kyrkans kulturhistoriska värde (Kammarrätten i Göteborg mål nr 3866–15 dom 2016-06-27).

4.2.3.2 Svar från Fastighets AB Carolus 32

Bolagets svar hänvisar till samma argument som det som framställdes i förvaltningsrätten. De anser, trots Riksantikvarieämbetets åsikt, att både systerkyrkan och interiörernas möjlighet att återanvändas utan ytterligare tillstånd är relevant vid bedömning av det kulturhistoriska värdet. Förutom detta tillägger de att det sker ett samarbete mellan dem och Malmö stad för att utveckla området (Kammarrätten i Göteborg mål nr 3866–15 dom 2016-06-27).

4.2.3.3 Länsstyrelsens yttrande

Länsstyrelsen håller med bolaget om att överklagandet ska avslås. De anser att de kulturhistoriska värdena inte behöver minskas utan kan sammanlänkas med omvandlingen som byggnaden genomför. Länsstyrelsen lyfter även hur kulturhistoriska värden kan ändras men att detta inte innebär att de minskar. Vidare påpekas att Kulturmiljölagen inte är applicerbar till de immateriella delarna av Riksantikvarieämbetets definition av kulturhistoriskt värde (Kammarrätten i Göteborg mål nr 3866–15 dom 2016-06-27).

Yttrandet förmedlar även att kyrkans två mest framstående egenskaper förblir intakta i kyrkan. Länsstyrelsen anser att dessa är kyrkans orgel och kyrkans utformning. I detta anses golvet som viktigt och länsstyrelsen påpekar att de ställer krav på hur de delar av golvet som saknas vid upptagningen av bänkarna ska repareras (Kammarrätten i Göteborg mål nr 3866–15 dom 2016-06-27).

4.2.4 Kammarrättens beslut och motivering

Kammarrätten avslår överklagan och hänvisar till samma bedömning som förvaltningsrätten (Kammarrätten i Göteborg mål nr 3866–15 dom 2016-06-27).

4.3. Återkommande och vägledande argument

4.3.1. Viksta kyrka

4.3.1.1. Argument som hävdar det allmänna intresset

Konsekvenser på kyrkans kulturhistoriska värde

I rättsfallet hävdar Riksantikvarieämbetet att det planerade åtgärderna minskar kyrkans värde och tar bort kulturhistoriska lager. Pastoratet hävdar däremot med hjälp utav utlåtanden från en orgelbyggare, en docent i konstvetenskap och Uppsala stifts biskop, att orgelns värde inte är så stort som Riksantikvarieämbetet menar. De menar snarare att borttagande av läktaren innebär ett återskapande av medeltida värden (RÅ 2004 ref 125).

4.3.1.2. Argument som hävdar det enskilda intresset

Kyrkans behov av anpassning som ett levande kulturarv

Pastoratet menar att kyrkan måste få igenom ändringen för de skall kunna använda kyrkan. (RÅ 2004 ref 125).

4.3.1.3. Rättsfallets utfall

I detta rättsfall beviljas borttagning av läktare. Regeringsrätten menar att det nya värdet med framtagning av de medeltida valven överväger de gamla (läktaren). Förutom detta anser de att kyrkans fortsatta användning är viktig. Domslutet bygger på slutsatsen att både det allmänna och enskilda intresset talar för läktarens nedmontering (RÅ 2004 ref 125).

4.3.2. Caroli Kyrka

4.3.2.1. Argument som hävdar det allmänna intresset

Konsekvenser på kyrkans kulturhistoriska värde

Riksantikvarieämbetet menar att kyrkans kulturhistoriska värde minskar eftersom förändringarna är för omfattande. I rättsfallet presenteras även ett utlåtande från en ej namngiven byggnadsantikvarie som är anlitad av fastighetsbolaget. Hen menar att åtgärden inte påverkar värdet. Bolaget menar även att systerkyrkans existens och interiörens återanvändning i andra kyrkorum påverkar hur det kulturhistoriska värdet förändras (Förvaltningsrätten i Malmö mål nr 179–15 dom 2015-06-12; Kammarrätten i Göteborg mål nr 3866–15 dom 2016-06-27).

4.3.2.2. Argument som hävdar det enskilda intresset

Ekonomiska argument

Fastighetsbolaget menar att de inte har samma ekonomiska situation som Svenska kyrkan haft eftersom de inte har tillgång till den kyrkoantikvariska ersättningen. Riksantikvarieämbetet menar däremot att bolagets ekonomiska argument inte är hållbart eftersom restriktionerna på kyrkans skydd inte bör påverkas av det ekonomiska förhållandet (Förvaltningsrätten i Malmö mål nr 179–15 dom 2015-06-12; Kammarrätten i Göteborg mål nr 3866–15 dom 2016-06-27).

Kyrkans behov av anpassning som ett levande kulturarv

Fastighetsbolaget vill möjliggöra användning av byggnaden och menar att detta inte går med nuvarande inredning. De påvisar även att ändringen tillgängliggör utrymmet för allmänheten. Riksantikvarieämbetet menar att fastighetsbolaget kan använda byggnaden med nuvarande interiör (Förvaltningsrätten i Malmö mål nr 179–15 dom 2015-06-12; Kammarrätten i Göteborg mål nr 3866–15 dom 2016-06-27).

4.3.2.3. Rättsfallets utfall

I detta rättsfall beviljas de ändringar fastighetsbolaget anfört. De menar att det allmänna intresset av kyrkans kulturhistoriska värde består även om ändringarna genomförs. De enskilda intressena uppmärksammas inte i domslutet (Förvaltningsrätten i Malmö mål nr 179–15 dom 2015-06-12; Kammarrätten i Göteborg mål nr 3866–15 dom 2016-06-27).

4.4 Tillämpning av rättsfall i antikvarisk praxis

4.4.1 Viksta kyrka

Markus Dahlberg (personlig kommunikation, 2023, 1 maj) som är enhetschef för kulturarvsstöd på Svenska kyrkan anser att Kulturmiljölagens fjärde kapitel är unik på grund av hur öppet formulerad den är till skillnad ifrån lagens övriga kapitel. Därför menar han att rättsfall är nödvändiga för att förtydliga hur lagen ska tillämpas. I detta inkluderar Dahlberg Viksta kyrka som en av de domar som medfört ett förtydligande av vikten av det kyrkliga bruket för lagens tillämpning.

Vikstas rättsfall blev, tillsammans med några andra fall som uppmärksammades åren efter relationsförändringen, viktiga indikationer på hur Kulturmiljölagens 4 kapitel skulle tolkas. På grund av den relationsförändringen som gjordes när kyrkan separerade från staten ansågs dessa fall därför tydligt vara markörer för hur det kyrkliga kulturarvet skulle hanteras framöver. Rättstvisten vid Viksta kyrka är ett tydligt exempel på hur kulturarv hanterades under början av 2000-talet och behandlade frågor som fortfarande hanteras än idag där användning kunde prioriteras över vissa kulturvärden. Dessa fokuserar främst på egenskaper som bevarar byggnadens funktion som kyrka. Kyrkans liturgiska funktion väger tungt i tillståndsprövningen (M. Dahlberg, personlig kommunikation, 2023, 1).

Även H. Larsson (personlig kommunikation, 2023, 25 april) framhåller att möjligheten att utöka kyrkans användningsmöjligheter mot liturgiska ändamål har sitt ursprung i ett av lagens förarbeten. Med liturgiskt syfte menar han en smalt fält som endast innefattar nödvändiga ändringar för fortsatt användning av kyrkan. Specifikt poängterar Larsson att ändringar som inte hanterar liturgin inte berörs av förarbetets formuleringar.

Utifrån uppsatsens teoretiska referensram visar målet vid Viksta kyrka hur antikvarisk praxis påverkats till att ytterligare uppmärksamma de immateriella värdena i byggnaden. Både Riksantikvarieämbetets (2017b) definition av kulturarv och Smith (2006) visar på vikten av immateriellt värde. Smith understryker däremot det immateriella på ett mer fundamentalt sätt och anser att de underliggande immateriella värderingarna är de som ger materiella ting värde.

I artikeln *Svenska kyrkans förfoganderätt över sina kyrkobyggnader kontra kulturminneslagens skyddsbestämmelser – domar från Regeringsrätten* skriver Bexhed (2007) hur han anser att Vikstas rättsfall inte bör ses som ett mål med ett lika stort prejudikatvärde. Författaren anser att beslutet om att ta bort läktaren kan jämföras med restaureringar som gjorts under tidigare århundranden för att återskapa ett äldre utseende. Idag anses dessa åtgärder vara ogenomtänkta. Bexhed anser därigenom att domen riskerar kulturarvets fortlevnad.

4.4.2 Caroli kyrka

Markus Dahlberg (personlig kommunikation, 2023, 1 maj) berättar att rättstvisten vid Caroli kyrka visar på dagens utvecklade syn på kyrkligt kulturarv. Han anser att ämnet är ytterst aktuellt, men att det är viktigt att påpeka att domen endast är en kammarrättsdom, vilket innebär att den har en mindre tyngd. Fallet kan således anses påverka antikvarisk praxis i mindre utsträckning. Trots detta anser Dahlberg att fallet influerar kulturarvssektorn. Fallet belyser dagens problematik med hur det kyrkliga kulturarvet riskerar att försvinna samt hur diskussionen om övertaliga kyrkor ser ut ifrån ett rättsligt synsätt.

Utifrån Smiths (2006) värdeteori bidrar rättsfallets påverkan till att kulturarvet får utvecklas i dagens samhälle, i stället för att stumt endast bevara det gamla. Munoz-Viñas (2005) uppmärksammar även vikten av nytt användande av byggnaden, med tanke på att byggnadens syfte inte längre är dess originalfunktion.

Rättstvisten i Caroli kyrka visar på tvetydighet i den antikvariska praxisen. Lindblad (2023) diskuterar i sin avhandling om hur två olika förhållningssätt till lagstiftningen kan uppmärksammas i fallet. Han menar att parterna förlitar sig på två olika resonemang. Riksantikvarieämbetet grundade sitt resonemang endast i lagstiftningen, medan länsstyrelsen och fastighetsbolaget använde sig av regeringspropositioner. Lindblad menar att de båda resonemangen är giltiga och att de påverkar verksamheten på motsatta sätt.

Utifrån det värderingsunderlag som Riksantikvarieämbetet (2015b) och denna uppsats teoretiska referensram grundar sig i kan dessa två synsätten på olika sätt påverka kyrkans värde. De två olika tolkningarna kan därför påverka antikvarisk praxis på olika vis. Riksantikvarieämbetets mer strikta syn som grundar sig på en smal tolkning av lagstiftningen påverkar kyrkans *möjlighet till kunskap och förståelse* och *kulturhistorisk helhet* till mindre grad. Tolkningen tillåter mindre möjlighet till förändring i byggnaden. Kyrkans *kulturhistoriska relevans* kan däremot minska eftersom tolkningen stoppar åtgärder som är en del av den kulturhistoriska utvecklingen. Länsstyrelsens och bolagets tolkning bidrar däremot till utvecklingen av kulturhistorien och ger därmed en positiv inverkan på byggnadens *kulturhistoriska relevans*. Tolkningen raderar däremot en del av byggnadens *kulturhistoriska helhet* då resonemangen möjliggör för förändring och borttagande av delar i byggnaden. Kategorin *möjlighet till kunskap och förståelse* kan även ta skada eftersom byggnaden blir svårare att tolka som tidigare kyrkobyggnad.

Riksantikvarieämbetets tolkning anses som för smal och medför att i princip inget skulle få ändras i kyrkor framöver. Caroli kyrka är ett tydligt exempel på de förändringar i synsätt som kulturarvssektorn genomgår för tillfället, där frågor om övertalighet och alternativt användande blir allt vanligare. Riksantikvarieämbetets synsätt binds inte alltid samman med det regelverk som finns idag, där lagen tolkas som öppen och ger möjlighet till

användningsanpassningar i kyrkorummet. Den konservativa tolkningen av lagen som tillämpades i Caroli kyrka från den statliga sidan kan motverka kulturmiljövårdens utveckling där kyrkans användande kan vägas över de kulturhistoriska värdena (Lindblad, 2023).

5. Resultat

Kapitlet avser att ge en sammanställd bild över svaren på uppsatsens fyra frågeställningar:

- Vilka beslut och på vilken grund fattas beslut i de olika rättsliga prövningarna?
- Vilka argument för och emot de åtgärder som behandlas återfinns i de olika rättsfallen?
- Vilka beslut är prejudicerande och vägledande?
- Hur påverkas antikvarisk praxis av rättsfallen?

5.1 Beslut och grund

Argumenten som förs fram i den rättsliga processen syftar till att ingå i en avvägning mellan det allmänna och enskilda intresset. I Högsta förvaltningsdomslut (2020 ref 6 dom 2020-02-25) förklaras hur domstolens övervägande ska gå till. Det allmänna intresset utgörs av bevarandet av det kulturhistoriska värdet medan det enskilda intresset består av den åtgärd som den andra parten vill utföra. Det intresset som väger tyngst är det som ska föredras.

Besluten i dessa överväganden ska vila på individuella bedömningar. Vissa fall visar på en tydlig prioritering mellan intressena. I RÅ 2007 ref 75 konstaterar rätten i sitt domslut att de kulturhistoriska värdena minskar om åtgärderna genomförs, vilket innebär att det allmänna intresset i detta fall överstiger ändringarna. I andra fall landar inte rätten i en prioritering utan gör en bedömning av åtgärdens inverkan. I Viksta kyrka beviljas åtgärden samtidigt som rätten bedömer att det allmänna intresset av kyrkans värde ändå består (RÅ 2004 ref 125).

5.2 Argument

Det finns ett antal argument som återfinns i flera av rättsfallen. Det första argumentet, *konsekvenser på kyrkans kulturhistoriska värde*, syftar till att belysa det allmänna intresset. Övriga visar på enskilt intresse. Dessa är:

- Användningsmöjligheter
  - Kyrkans behov för anpassning som ett levande kulturarv
  - Ett utvecklande samhälle
- Ekonomiska utmaningar

5.3. Vägledande och prejudicerande

Alla rättsfall är riktlinjer på hur lagen ska tillämpas, men det är endast Högsta förvaltningsdomstolens domar som är prejudicerande. Som dom i Högsta instansen ska den visa hur antikvarien kan hantera liknande domar, men alla fall måste ändå övervägas individuellt. Dessa kan därför antikvarien nyttja i större utsträckning än ett fall i lägre instans. Du kan även som antikvarie, utmana beslutet med en välformulerad och välmotiverad grund (H. Larsson, personlig kommunikation, 2023, 25 april).

5.4. Rättsfallens påverkan

Studien visar på hur personer som aktivt hanterar antikvarisk praxis uppfattar rättsfallens påverkan i verksamheten. Kaj Bergman (personlig kommunikation, 2023, 23 april) menar att påverkan är relativt liten. Rättsfallet av rivningen vid Maglarps kyrka (RÅ 2005 ref 55) väcker funderingar från flertalet antikvarier om hur fallet kan komma och påverka arbetet. Ranby (2010) menar att liknande situationer i framtiden kan förhindras genom att värdesätta alla kyrkor på samma sätt trots ålder. Eriksson (2010) presenterar strategier för att undvika bristen utav underhåll i framtiden.

Vidare visar undersökningen att i fallet vid Viksta kyrka uppfattar informanten att rättsfallet har påverkat antikvarisk praxis till stor utsträckning. Den är en av flera domar i början på 2000-talet som byggde upp en grund för hur Kulturmiljölagen skulle tolkas efter separationen mellan stat och kyrka. Fallet påverkade hur diskussionen kring användningsmöjligheter och kulturarv kunde uppfattas och anses prejudicerande för flertalet efterkommande domar (M. Dahlberg, personlig kommunikation, 2023, 1 maj). Fallet belyser således de immateriella aspekterna som både Riksantikvarieämbetets (2017b) definition på kulturarv och Smiths (2006) värdeteori anser är grunden till de materiella tingens värde.

Caroli Kyrkas rättsfall anses däremot ha en mindre påverkan på praxis eftersom fallet inte gick upp till högsta instans och domen därmed inte är officiellt prejudicerande. Däremot uppmärksammar fallet ett mycket aktuellt ämne om hantering av övertaliga kyrkor vilket resulterar i att fallet påverkar kulturarvssektorn (M. Dahlberg, personlig kommunikation, 2023, 1 maj). Påståendet kan kopplas ihop med Smiths (2006) tanke om att kulturarven ska kunna utvecklas och Muñoz-Viñas (2005) tankar om nytt användande.

Fallet i Caroli kyrka kan påverka antikvarisk praxis på olika sätt beroende på hur man uppfattar det. Lindblad (2023) belyser att de olika parterna tolkar lagstiftningen på olika sätt. Riksantikvarieämbetet har en mer restriktiv tolkning än fastighetsbolaget och länsstyrelsen som tillåter mer förändring. Fastighetsbolagets och länsstyrelsens tolkning faller mer i paritet till den utveckling kulturarvssektorn genomgår. De olika tolkningar av domslutet kan således bidra till två motsatta utvecklingsriktningar. Vid tillämpning av Riksantikvarieämbetets

restriktiva tolkning kan den utveckling som kulturarvssektorn gått igenom motverkas. Enligt Riksantikvarieämbetets (2015b) värderingsplattform ger de olika tolkningarna skilda utfall på kyrkans värde. Den mer restriktiva minskar kyrkans *kulturhistoriska relevans* medan *möjligheten till kunskap* och den *kulturhistoriska helheten* är mindre påverkad. Den mer tillåtande tolkningen ökar kulturhistorisk relevans men kan potentiellt minska de andra två kategorierna.

6. Diskussion och slutsatser

Detta kapitel är ämnat till att diskutera studien utifrån tidigare forskning, teori och tolkning.

6.1 Diskussion

Precis som Riksantikvarieämbetet (2015a) kommer fram till i sin rapport visar även denna studie att Kulturmiljölagens fjärde kapitel är svårtolkad. Både Riksantikvarieämbetet och Svenska kyrkans representant Dahlberg menar att den öppna formuleringen ger möjlighet att tolka lagen på flera olika sätt. Enligt Dahlberg kan rättsfallen fylla dessa luckor och hjälpa till med tolkningen av lagtexten. Bland annat visar Viksta kyrka på hur församlingens användningsmöjligheter kan prioriteras över kulturvärdena.

Resultatet av studien är att tillståndsärenden för ändring av kyrkobyggnader är komplexa. Studiens relevans ligger i att antikvarier får större förståelse av hur det kyrkliga kulturarvet behandlas. De fördjupade rättsfallen, i Viksta och Caroli kyrka exemplifierar det komplexa sammanhang som det kyrkliga kulturarvet är i och bidrar till en ökad förståelse kring hur kyrkan förvaltas. Besluten och motiveringarna belyser i de olika fallen vad som anses som värdefullt och hur olika värden och intressen vägs mot varandra.

Exempelvis uppmärksammas Svenska kyrkans användningsorienterade inställning till kulturarvet bland annat i Viksta kyrkas rättsfall och synen från flera parter (domstolsväsendets, Riksantikvarieämbetets, länsstyrelsens) kring hur övertaligheten samt försäljning påverkar kyrkor uppmärksammas i Caroli kyrka. Även informanterna representerar olika fält som speglar hur rättsfallen kan tillämpas in i praktiken.

Muñoz-Viñas (2005) uppfattning att ett samarbete mellan specialister och lekmän är nödvändigt för att observera alla immateriella värden i bevarandeobjekten stärks av rättsfallen som innehåller utlåtanden från olika aktörer. I Viksta kyrka lämnas utlåtanden om läktaren från flertalet parter. I fallet presenteras olika intressegrupper bestående av lekmän och specialister som inte uppskattar läktaren (RÅ 2004 ref 125). Behovet av att ta in fler aktörer i arbetet som Muñoz-Viñas (2005) uppmärksammar blir tydligt på flera olika ställen. Både i länsstyrelsens ursprungliga beslut i ärendet samt i de rättsliga tvister som följde illustreras detta.

Studiens resultat visar däremot på ett begränsat antal parter. Dessa kan endast uppfattas via rättsfallen. I den analys om hur rättsfallen uppfattas av de som är aktiva inom ämnet presenteras endast ett övergripande resultat. Studien berör inte hur de olika antikvarierna kan ha olika uppfattning beroende på vilket fält de arbetar inom. Aktörsfältet inom den antikvariska sektorn blir därmed inte tydlig.

Den utförda studien belyser hur användningsmöjligheter kan vävas ihop med det kyrkliga kulturarvet. Detta visas bland annat i rättsfallet gällande Caroli kyrka där kyrkan efter försäljning står inför nytt användningsområde. Även Coomans m.fl. (2012) uppmärksammar ny användning och menar att detta är nödvändigt för att säkra byggnadens bevarande. Precis som tidigare nämnts går detta hand i hand med Smith (2006) och Muñoz-Viñas (2005) uppfattning om användande. Detta visar på en omvärderingsprocess som kyrkan står inför. Detta stämmer även med Leos (2010) slutsats om att kyrkan tappar värdet om den slutar användas.

Vidare visar studien på komplexiteten i övervägandet av allmänna och enskilda intressen. Både Viksta kyrka och Caroli kyrka visar att avvägningen kan resultera i oväntade slutsatser. I båda fallen beslutar domstolarna att tillmötesgå förslagen från de enskilda intressenterna och godkänna ändringarna, som de anser överväger det allmänna intresset av kulturhistoriskt värde.

6.1.1 Framtida studier

Det kyrkliga kulturarvet är ett fält som ständigt forskas kring och där det finns rum för ytterligare forskning. Det finns en möjlighet att göra en mer utförlig studie där fler informanter med nära koppling till fallet tas in för att ge en bredare bild. Vidare finns utrymme för att utföra studier där ett fall följs i realtid, också där för att närmare observera påverkan.

Ett annat forskningsfält skulle kunna vara att se om det är skillnad i hur dessa fall ser ut i olika delar av landet. Skiljer sig fall från norra delen av Sverige ifrån de från södra?

6.2. Slutsatser

Uppsatsens har med hjälp av genomförd studie kunnat visa på att det kyrkliga kulturarvet är ett omdiskuterat fält. Rättsfall som hanterar ämnet har stor variation i vilket resultat som beslutas. Alla fall får olika utfall och bedöms enskilt. Avvägningen mellan allmänt och enskilt intresse är grunden till hur beslut fattas. Argumenten kan således kopplas till antingen det allmänna intresset (bevarandet) eller det enskilda intresset (åtgärden som vill genomföras). Argument som hävdar allmänt intresse är effekt på värde. De argument som stärker det enskilda intresset är fler och kan delas in i två huvudkategorier; användningsmöjligheter och ekonomiska utmaningar.

Alla rättsfall är mer eller mindre vägledande. En dom från Högsta förvaltningsdomstol är prejudicerande och antikvarien ska därför förhålla sig till den. I uppsatsens två fördjupade fall är domslutet vid Viksta kyrka den som enligt antikvariskt verksamma har störst påverkan genom att tillåta ändring för att underlätta att kyrkan används. Denna dom är även prejudicerande och påverkar således antikvarisk praxis i stor utsträckning. Caroli kyrkas rättsfall är endast en kammarrättsdom vilket gör den mindre vägledande. Uppsatsen visar att den kan ha påverkan på praxis på grund av dess aktualitet och indikation på tolkningar vid liknande framtida fall.

7 Sammanfattning

Uppsatsen syftar till att belysa rättsfall kopplade till det kyrkliga kulturarvet. Ett mindre antal rättsfall undersöks med fördjupning i två fall; Borttagning av läktare vid Viksta kyrka samt borttagning av interiör i Caroli kyrka. Frågeställningarna för uppsatsen är:

- Vilka beslut och på vilken grund fattas beslut i de olika rättsliga prövningarna?
- Vilka argument för och emot de åtgärder som behandlas återfinns de olika rättsfallen?
- Vilka beslut är prejudicerande och vägledande?
- Hur påverkas antikvarisk praxis av rättsfallen?

Som metod används en rättsfalls- och litteraturstudie samt intervjuer med informanter som arbetar med förvaltning av det kyrkliga kulturarvet. Uppsatsen baseras på en teoretisk referensram som grundar sig i Muñoz-Viñas (2005), Laurajane Smith (2006) och Riksantikvarieämbetets plattform (2015b).

Rättsfallen grundar sig i avvägning mellan det allmänna och det enskilda intresset. Det allmänna intresset utgörs av kyrkans kulturhistoriska värde och det enskilda intresset består i den åtgärd som vill utföras. Utfallet av respektive dom speglar det intresse som enligt domstolen överväger det andra (Högsta förvaltningsdomstol 2020 ref 6 dom 2020-02-25). Studien har vidare kunnat identifierat olika återkommande kategorier av argument. Dessa är effekt på det kulturhistoriska värdet, användningsmöjligheter samt ekonomiska utmaningar.

I Viksta kyrka ville pastoratet ta bort läktaren i kyrkan. Pastoratet menade att utrymmet under läktaren inte var angenäm med dålig belysning samt akustik och de ville ta bort läktaren för att skapa möjlighet till en mötesplats för församlingen. Fallet gick igenom alla tre instanser och pastoratet fick rätt att ta bort läktaren. Domslutet grundar sig i en argumentation att den nya användningen skapar nya användningsvärden som överstiger de kulturhistoriska som försvinner (RÅ 2004 ref 125). Det vill säga att de allmänna intressena ligger i linje med de enskilda.

I Caroli kyrka ville de nya ägarna efter köp tillgängliggöra kyrkorummet och ge kyrkan en ny användning. De ville att kyrkans interiör skulle tas bort för att möjliggöra denna förändring. Fallet gick igenom två instanser och fick rätt att ta bort interiören. Domen motiverades av ett utlåtande som en byggnadsantikvarie anlitad av fastighetsbolaget utfört som menade att åtgärden är möjlig att genomföra. Rätten menade även att interiören inte har samma syfte som den hade när byggnaden aktivt användes som kyrka. Domslutet nämner att kyrkornas övertalighet har tagits i beaktande under övervägandet men är inte mer specifik i hur detta har påverkat utfallet. (Förvaltningsrätten i Malmö mål nr 179–15 dom 2015-06-12; Kammarrätten i Göteborg mål nr 3866–15 dom 2016-06-27).

Påverkan av de olika rättsfallen kan vara olika. Enligt Larsson, handläggare vid Riksantikvarieämbetet, är rättsfall från lägre instanser mindre vägledande än de som når upp till Högsta förvaltningsdomstolen. Det är först i denna högre instans som fallet blir prejudicerande. En prejudicerande dom bör man förhålla sig till även om alla fall bedöms individuellt. Däremot kan man utmana en prejudicerande dom med ett väl motiverat utlåtande.

I Viksta anses domen påverka antikvarisk praxis till stor utsträckning. Domen anses som en av de domar som visade hur lagstiftningen kan användas efter relationsförändringarna mellan stat och kyrka. Specifikt visar fallet enligt Svenska kyrkans representant Dahlberg på att användningsåtgärder kan kombineras med lagstiftningen. Fallet vid Caroli kyrka är mindre vägledande, men är en av få domslut som visar på hur övertaliga kyrkor hanteras och påverkar därför ändå antikvarisk praxis. Fallet belyser olika förhållningssätt och tolkningar på lagstiftningen. Beroende på vilken tolkning som anammas, påverkas antikvariens förhållningssätt. Implementeras Riksantikvarieämbetets konservativa tolkning, kan påverkan motverka den utvecklingen som kulturarvssektorn går igenom då definitionen i praktiken innebär att kyrkorummet endast kan användas i ett kyrkligt sammanhang.

Rättsfallens påverkan på antikvarisk praxis visar sig även i åtgärder för att motverka framtida förändringar av det slag som tillåtits i domsluten. Rättsfallet som medgav rivning av Maglarp kyrka innebar att många tankar väcktes av kulturmiljösektorn. Bland annat uttryckte Ranby (2010) att det antikvariska fältet borde lära sig av Maglarp och börja värdera alla kyrkor på samma sätt oberoende av ålder. Han menar att det finns en tendens (som visar sig i Maglarp) till att yngre, mer moderna kyrkor värderas som mindre bevarandevärda än de äldre och medeltida.

Uppsatsen avslutas med en diskussion och slutsats. Här konstateras att förhållandet mellan allmänna och enskilda intressena kan vara komplext. Vidare framhålls att flera domar understryker att möjligheten att använda kyrkorna i samtiden är viktigt. Slutligen utpekas eventuella framtida studier som inkluderar en studie med fler intervjuer och studier som undersöker om rättsfallen skiljer sig utöver landet.

8 Referenslista

8.1 Tryckta källor och litteratur

- Bexhed, J.-M. (2007). Svenska kyrkans förfoganderätt över sina kyrkobyggnader kontra kulturminneslagens skyddsbestämmelser –domar från Regeringsrätten. *Juridisk tidskrift vid Stockholms universitet*, 2007(4), 883–889.
- Bexhed, J.-M. (2017). Kulturmiljölagen i rättspraxis. *Förvaltningsrättslig tidskrift*, 2017(3), 475–500.
- Coomans, T., De Djin, H., De Maeyer, J., Heynickx, R., Verschaffel, B. (Red.). (2012). *Loci Sacri: understanding sacred places*. Leuven University Press.
- Dahlberg, M. (2010). Kulturmiljövården och rivningen av Maglarps nya kyrka i ett nationellt perspektiv. I Dahberg, M., Romberg, T., Wienberg, J. (Red.). (2010). *MAGLARP-kyrkan som försvann*. Riksantikvarieämbetet.
- Eriksson, L. (2010). Gör en kyrka någon skillnad?. I Dahberg, M., Romberg, T., Wienberg, J. (Red.). (2010). *MAGLARP-kyrkan som försvann*. Riksantikvarieämbetet.
- Fjordhult, I. (2017). *DET MÅNGFUNKTIONELLA KYRKORUMMET UR ETT BRUKARPERSPEKTIV Kyrkorummet som arbetsplats, heligt rum och kulturarv* [Kandidatuppsats, Göteborgs universitet]. Gothenburg University Publications Electronic Archive. <https://gupea.ub.gu.se/handle/2077/52785>
- Gustavsson, L. (2013). *Medeltidskyrkan i Uppland*. Atros och Norma bokförlag.
- Hillström, M., Löfgren, E., Wetterberg, O. (Red.). (2017). *Alla dessa kyrkor: Kulturvård, religion och politik*. Göteborgs universitet.
- ICOMOS. (1964). *Venedig-Chartret*. https://www.icomos.se/wp-content/uploads/2013/05/Venice_Charter_-Sv.pdf
- Leo, L. (2010). *Kyrkorestaurering- problematiken kring kulturhistoriska värden* [Kandidatuppsats, Göteborgs universitet]. Gothenburg University Publications Electronic Archive. https://gupea.ub.gu.se/bitstream/handle/2077/22724/gupea_2077_22724_1.pdf?sequence=1&isAllowed=y

- Lindblad, H. (2023). *Kyrkliga kulturarv i en ny tid* (Uppsala Studies in Conservation, 1) [Doktorsavhandling, Uppsala universitet]. DiVA. <https://uu.diva-portal.org/smash/record.jsf?pid=diva2%3A1730534&dswid=-9444>
- Länsstyrelsen. (u.å.). *Kyrkliga kulturminnen*. Hämtad 2023-05-12 från <https://www.lansstyrelsen.se/stockholm/samhalle/kulturmiljo/kyrkliga-kulturminnen.html>
- Löfgren, E. (2017). Att sälja en kyrka. I Hillström, M., Löfgren, E., Wetterberg, O. (Red.). (2017). *Alla dessa kyrkor: Kulturvård, religion och politik*. Göteborgs universitet.
- Muñoz-Viñas, S. (2005). *Contemporary Theory of Conservation*. Rutledge.
- Nationalencyklopedin. (u.å. a). *Länsrätt*. Hämtad 2023-05-18 från <https://www-ne-se.ezproxy.ub.gu.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/l%C3%A4nsr%C3%A4tt>
- Nationalencyklopedin. (u.å. b). *Regeringsrätten*. Hämtad 2023-05-18 från <https://www-ne-se.ezproxy.ub.gu.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/regeringsr%C3%A4tten>
- Nyström, M. (2021). *Managing Ecclesiastical Heritage - Transformation of Discourses, Roles and Policy in Sweden* (Gothenburg Studies in Conservation, 50) [Doktorsavhandling, Göteborgs universitet]. Gothenburg University Publications Electronic Archive. <https://gupea.ub.gu.se/handle/2077/67549>
- Patel, R., & Davidson, B. (2017). *Forskningsmetodikens grunder*. Studentlitteratur.
- Ranby, H. (2010). Dömd från början? Den problematiska kyrkan i Maglarp. I Dahlberg, M., Romberg, T., Wienberg, J. (Red.). (2010). *MAGLARP-kyrkan som försvann*. Riksantikvarieämbetet.
- Riksantikvarieämbetet. (2015a). *Översyn av regelverket om de kyrkliga kulturminnena - Redovisning av Ku2013/1343/KA*. https://www.raa.se/app/uploads/2015/09/%C3%96versyn-av-regelverket-om-de-kyrkliga-kulturminnena_Redovisning-av-Ku2013_1343_KA.pdf
- Riksantikvarieämbetet. (2015b). *Plattform kulturhistorisk värdering och urval*. <https://www.raa.se/app/uploads/2015/04/RA%C3%84-Plattform-Kulturhistorisk-v%C3%A4rdering-och-urval-version-20150119.pdf>

- Riksantikvarieämbetet. (2017a, 23 augusti). *Kyrkor*. Hämtad 2023-05-11 från <https://www.raa.se/kulturarv/byggnader/kyrkor/>
- Riksantikvarieämbetet. (2017b, 29 juni). *Definition av kulturarv och kulturmiljö*. Hämtad 2023-04-10 från <https://www.raa.se/kulturarv/definition-av-kulturarv-och-kulturmiljo/den-10-04-2023>
- Riksantikvarieämbetet (u.å.). *Riksantikvarieämbetet*. Hämtad 2023-05-23 från <https://www.raa.se/>
- Sjöström, I. (2007). ”Kyrkobyggnad till salu & ”kyrkorum att hyra”: ny användning för gamla kyrkor?. *Bebyggelsehistorisk tidskrift*, 2007(53), 8 – 21.
- Sjöström, I. (2008). Sveriges kyrkor och Sveriges Kyrkor. Hot och möjligheter. *Kulturhistorisk tidskrift*, 17(1–2), 41–48. doi: <https://doi-org.ezproxy.ub.gu.se/10.1080/00233600802065546>
- Smith, L. (2006). *Uses of heritage*. Taylor & Francis Group.
- Svenska Akademiens ordböcker (2021). *Övertalig*. Hämtad 2023-06-09 från <https://svenska.se/so/?id=198023&pz=7>
- Svenska kyrkan (2014). *Tusen år till*. Verbum.
- Svenska kyrkan (2022a, 26 oktober). *Kyrkoantikvarisk ersättning*. Hämtad 2023-05-11 från <https://www.svenskakyrkan.se/kyrkoantikvarisk-ersattning>
- Svenska kyrkan (2022b, 26 oktober). *Gemensamt ansvar för fastigheter, kyrkor och ekonomi*. Hämtad 2023-05-11 från <https://www.svenskakyrkan.se/gemensamt-ansvar-for-fastigheter-kyrkor-och-ekonomi>
- Svenska kyrkan (u.å.). *Svenska kyrkan*. Hämtad 2023-05-23 från <https://www.svenskakyrkan.se/>
- Sveriges Domstolar (2018, 28 september). *Juridisk ordlista*. Hämtad 2023-06-09 från <https://www.domstol.se/globalassets/filer/gemensamt-innehall/for-professionella-aktorer/juridisk-ordlista.pdf/>
- Sveriges Domstolar (2022, 22 september). *Förvaltningsdomstolar*. Hämtad 2023-05-18 från <https://www.domstol.se/om-sveriges-domstolar/sa-fungerar-domstolarna/forvaltningsdomstolar/>

8.1.1 Lagar

SFS 1988:950. *Kulturmiljölag*. https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/kulturmiljolaag-1988950_sfs-1988-950

SFS 2010:900. *Plan- och bygglag*. https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/plan--och-bygglag-2010900_sfs-2010-900#K8

SFS 1994:1219. *Lag om den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna*.
https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/lag-19941219-om-den-europeiska-konventionen_sfs-1994-1219

8.2 Rättsfall:

Förvaltningsrätten i Malmö mål nr 179–15 dom 2015-06-12.

Förvaltningsrätten i Stockholm mål nr 654–21 dom 2021-06-10

Förvaltningsrätten i Uppsala mål nr 3740–15 dom 2017-01-31.

Förvaltningsrätten i Växjö mål nr 569–16 dom 2016-11-03.

Högsta förvaltningsdomstolen 2020 ref 6 dom 2020-02-25.

Högsta förvaltningsdomstolen mål nr 1480–18 dom 2020-02-25.

Högsta förvaltningsdomstolen mål nr 1488–18 dom 2020-02-25.

Kammarrätten i Göteborg mål nr 3866–15 dom 2016-06-27.

Kammarrätten i Jönköping mål nr 3403–16 dom 2018-02-15.

Kammarrätten i Stockholm mål nr 1068–17 dom 2018-02-23.

Kammarrätten i Stockholm mål nr 4900–21 dom 2021-06-10

RÅ 2005 ref 55.

RÅ 2007 ref 75.

RÅ 2004 ref 125.

8.3 Figurförteckning

Omslagsbild: Grönlund, J. (2023-05-19). *Fotografi av Nederluleå kyrkas interiör*

Fig. 1: Upplandsmuseet. (2005). *Viksta kyrka interiör* [fotografi] Bebyggelseregistret.
<https://bebyggelseregistret.raa.se/bbr2/byggnad/visaSelectedByggnadFoto.raa?fotoId=21500001410928>

Fig. 2: Upplandsmuseet/Sandberg, P. (2014). *"Restaureringen av Viksta kyrka lyckligt slutad"*, *Viksta, Uppland 1933* [Fotografi] Digitalt museum Upplandsmuseet.
<https://digitaltmuseum.se/011013993749/restaureringen-av-viksta-kyrka-lyckligt-slutad-viksta-uppland-1933>

Fig. 3: Johnsson, B. (u.å.). *BJ 003801*. [Fotografi] Carlotta Malmö museum.
<https://carlotta.malmo.se/carlotta-mmus/web/object/606444>

